

Економіка оподаткування тютюнових виробів в Україні

Гана Зарубова Росс, доктор наук

Дослідження в області епідеміології та контролю,
Американське суспільство з боротьби з раком, Атланта, штат Джорджія

Саміна Шариф, магістр
охорони здоров'я

Дослідження в області епідеміології та контролю
Американське суспільство з боротьби з раком,
Атланта, штат Джорджія

Анна Гілмор, доктор наук

Університет Бата і Європейський центр з вивчення
охорони здоров'я в країнах з перехідним періодом,
Лондонська школа гігієни та тропічної медицини,
Лондон, Великобританія

«Якщо податок складатиме 70 відсотків від роздрібної ціни, то число курців знизиться майже на 2 мільйони і можна буде уникнути близько 1 мільйона смертей, пов'язаних з тютюнокурінням. У той же час, уряд додатково зможе щороку отримати 5,8 млрд. грн. (або 1,2 млрд. дол. США) в результаті акцизного збору»

Даний звіт входить до серії досліджень оподаткування тютюнових виробів, які були проведені за фінансової підтримки добродійного проекту Блумберга та Фонду Біла і Мелінди Гейтс, проект є частиною ініціативи Блумберга зі зменшення вживання тютюну.

Здійснювати моніторинг життя	тютюну і політику з метою профілактики куріння
Захистити	людей від тютюнового диму
Надавати	послуги зі сприяння припиненню куріння
Попереджувати	про ризики, пов'язані з курінням
Забезпечити	дотримання заборони реклами, просування і спонсорства тютюнових виробів
Підвищити	податки на тютюнові вироби

ISBN: 978-2-914365-46-8

Міжнародний Союз з боротьби з туберкульозом і хворобами легенів (Союз)

Адреса у Франції: 68 boulevard Saint Michel, 75006 Paris - FRANCE

Тел.: +33-1 44.32.03.60, факс: +33-1 43.29.90.87

email: union@iuatld.org; web: www.iuatld.org

Посилання на публікації: Ross HZ, Shariff S, Gilmore A. Economics of Tobacco Taxation in Ukraine. Paris: International Union Against Tuberculosis and Lung Disease; 2008.

Економіка оподаткування тютюнових виробів в Україні

Короткий огляд	1
I. Вступ	5
II. Дані і Методи	7
III. Попит на тютюнову продукцію і політика оподаткування тютюнових виробів	10
Поширеність та інтенсивність вживання тютюну, види споживаної тютюнової продукції	10
Ціна тютюнових виробів та їх доступність	15
Витрати на тютюнову продукцію і вартість куріння	17
Рівень оподаткування на тютюн, податкова структура і збір податків	19
IV. Постачання тютюнової продукції і регулювання промисловості	25
Виробництво, імпорт і експорт	25
Структура тютюнового ринку	29
Надходження від податку на тютюнові вироби і відносна важливість податку для державного бюджету	30
Регулювання тютюнової промисловості та її вплив на політику	31
V. Еластичність попиту за цінами на тютюнову продукцію	34
VI. Вибір політики оподаткування тютюнових виробів і вплив цієї політики на вживання сигарет і на надходження до бюджету від податків	37
VII. Інші наслідки політики оподаткування тютюнової продукції	40
Контрабанда та заміна продукції	40
Зайнятість і бідність	40
Торгівля, іноземна валюта і економічний ріст	41
VIII. Обговорення і рекомен	43
Додатки	46
Подяка	57
Бібліографія	58

СКОРОЧЕННЯ І АБРЕВІАТУРИ

ВВП: Валовий внутрішній продукт

ВООЗ: Всесвітня організація охорони здоров'я

ГОМТ: Глобальне опитування молоді щодо тютюну

ЕІЮ: Економіст інтелліґенс юніт

ЕКЮ: Європейська валютна одиниця

ЄС: Європейський союз

КМІС: Київський міжнародний інститут соціології

ОЕСР: Організація економічного співробітництва та розвитку

ПІІ: Прямі іноземні інвестиції

ПДВ: Податок на додаткову вартість

РККТ: Рамкова Конвенція з контролю над тютюном

ТТК: Транснаціональні тютюнові компанії

ВАТ: British American Tobacco

ЈТІ: Japan Tobacco International

ВМО: Всесвітня митна організація

КОРОТКИЙ ОГЛЯД

В Україні проживає близько 16,5 мільйона курців. Країна має один з найвищих показників поширеності куріння серед чоловіків у світі. Більше 66 відсотків дорослих чоловіків вживають тютюн, в основному у вигляді сигарет. Поширеність куріння серед жінок традиційно була нижча, ніж серед чоловіків, але число жінок, що палять, виросло після розвалу Радянського Союзу. У 2005 році поширеність куріння серед жінок складала 20 відсотків, причому серед жінок молодшого і середнього віку цей показник досягав від 30 до 32 відсотків. Поширеність куріння серед молоді також досить висока; 29 відсотків хлопчиків і 20 відсотків дівчат у віці від 11 до 17 років курять сигарети. Зовсім невелике число українців кидає курити. Це говорить про те, що заходи з контролю над тютюном погано розвинені.

В Україні мешкає близько 16,5 мільйона курців, і країна має один з найвищих показників поширеності куріння серед чоловіків у світі.

Хвороби, пов'язані з тютюном, викликають приблизно 115 000 передчасних смертей на рік та істотно знижують тривалість життя в країні, скорочуючи кількість населення. У даному звіті досліджується можливість використання оподаткування як ефективного методу контролю над тютюном з метою обернути ці несприятливі тенденції, зважаючи на історичні і соціально-економічні перспективи України.

Хвороби, пов'язані з тютюном, викликають приблизно 115 000 передчасних смертей на рік і істотно знижують тривалість життя в країні, скорочуючи кількість населення.

З грудня 2006 року дешеві сигарети з фільтром продавалися всього за 1 грн. (0,20 долара США).

Український ринок сигарет значно змінився з часу приходу транснаціональних тютюнових компаній у середині 1990-х рр. Транснаціональні компанії зараз контролюють близько 97 відсотків ринку. Станом на 2006 рік, компанія Philip Morris Ukraine контролювала найбільшу частину ринку - 34 відсотки; інші транснаціональні компанії, які займають істотну частку ринку, - це компанії Imperial Tobacco, British American Tobacco і Japan Tobacco International. Фактично всі сигарети (97,3 відсотків), які споживаються в Україні, виробляються в країні, хоча для виробництва в основному використовується листя тютюну, що експортується.

Українські курці все більше та більше вважають за краще курити сигарети з фільтром у порівнянні з ранішим періодом, коли люди в основному курили сигарети без фільтру. У курців також є ширший вибір марок сигарет і цін у порівнянні з періодом до приватизації тютюнової промисловості. Станом на грудень 2006 року, дешеві сигарети з фільтром продавалися всього за 1 грн. (0,20 дол. США), сигарети середнього класу - по 2 грн. (0,39 дол. США), а найдорожчі марки сигарет - по 7 грн. (1,37 дол. США).

З часом сигарети в Україні стають дешевшими і доступнішими порівняно з основними товарами, як, наприклад, хліб. У період з 2000 по 2006 рр. реальні ціни на сигарети знизилися на 14,2 відсотка (на вітчизняні марки) і на 26,2 відсотка (на іноземні марки). Для порівняння, дійсна ціна за кілограм білого хліба знизилася протягом того ж періоду всього на 12,3 відсотка. Майже 90-відсоткове зростання реального доходу після вирахування податків в період з 2000 по 2005 рр. перетворило сигарети на ще доступніший товар.

На додаток до витрат втрачених можливостей (тобто грошей, витрачених на тютюн, які інакше могли бути витрачені на інші товари і послуги), куріння також стає причиною інших економічних втрат. Щорічне зниження продуктивності внаслідок передчасної смертності, викликаной тютюнокурінням, оцінюється як мінімум у розмірі 3 мільярдів доларів США, або 3,6 відсотка від валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Втрати, заподіяні захворюваністю внаслідок тютюнокуріння і витрати на охорону здоров'я, ймовірно досить великі, але їх розмір ще остаточно не визначений.

Система оподаткування сигарет в Україні відрізняється диференційованим підходом до сигарет з фільтром і до сигарет без фільтру.

Уряд України запровадив деякі заходи з контролю над тютюном. Наприклад, чинний закон з контролю над тютюном забороняє продаж тютюнової продукції особам, які не досягли 18 років, певною мірою забороняє зовнішню рекламу, куріння в деяких громадських місцях (куріння все ще дозволене в барах і ресторанах) і вимагає, щоб на сигаретних пачках були вказані рівні смоли та нікотину. Хоча Україна й підписала Рамкову Конвенцію з контролю над тютюном в 2006 році, виконання положень Конвенції та здійснення існуючих заходів з контролю над тютюном залишає бажати кращого. Наприклад, часто тютюнові вироби продаються підліткам.

Система оподаткування сигарет в Україні передбачає різні специфічні акцизні податки на сигарети з фільтром і на сигарети без фільтру. З липня 2007 року специфічний акцизний податок на сигарети з фільтром складає 13 грн. (2,6 дол. США) за 1 000 сигарет; специфічний акцизний податок на сигарети без фільтру складає 5 грн. (1,0 дол. США). Для обох видів сигарет адвалорний акцизний податок складає 10 відсотків від оптової ціни. Весь акцизний податок не

повинен бути меншим за 24 відсотки максимальної роздрібною нетто-ціни податку (ПДВ) плюс акцизний податок. Весь податок (акциз плюс ПДВ) складає близько 34 і 36 відсотків роздрібною ціни для сигарет з фільтром і сигарет без фільтру відповідно, що набагато нижче 67 - 80-відсоткового рівня, встановленого в країнах з ефективним законодавством з контролю над тютюном. Існуючі низькі податкові ставки приводять до низького рівня податкових надходжень від сигарет, що не дає можливості уряду зменшити вживання сигарет і компенсувати деякі економічні витрати, пов'язані з курінням.

Щоб проаналізувати податок на тютюн як інструмент державної політики в Україні, ми представляємо три варіанти — збільшення всього податку до 50 відсотків, до 64 відсотків і до 70 відсотків від роздрібною ціни. Збільшення рівня податку до 70 відсотків позитивно позначиться на охороні здоров'я і доходах від податків. За таким сценарієм, середня величина податку на пачку сигарет з фільтром зросла б з 0,8 грн. до 3,8 грн. (0,8 дол. США). Якби збільшення податків було повністю перекладене на споживачів, роздрібною ціна на цей вид сигарет виросла б приблизно на 120 відсотків.

Реакція у відповідь на таке підвищення цін залежить від чутливості споживачів до цін. За нашими оцінками, цінові зміни не дуже сильно впливають на продаж сигарет. Такий висновок збігається з оцінками Російської Федерації і з бюджетними оцінками гнучкості цін, проведеними в країнах з низьким і

Весь податок (акциз плюс податок на додану вартість) складає близько 34 і 36 відсотків роздрібною ціни для сигарет з фільтром і сигарет без фільтру відповідно. Збільшення рівня податку до 70 відсотків позитивно позначиться на охороні здоров'я і на доходах від податків: таким чином, Україна могла б запобігти від 249 до 994 тисячам смертей, пов'язаним з тютюнокурінням.

середнім рівнем доходів. Низька чутливість населення до цін на сигарети, можливо, обумовлена тим, що вони знаходяться на дійсно низькому рівні, і широкі межі коливань цін дозволяють курцям пристосовуватися до податкових збільшень, переходячи на дешевші марки, а також високим рівнем соціальної прийнятності куріння та обмеженими заходами з боротьби з курінням.

Прийнявши нижній поріг передбачуваної цінової еластичності (яка варіюється від 0,1 до 0,2) і ухваливши підвищення податку до 70 відсотків від роздрібною ціни, Україна могла б запобігти від 249 000 до 994 000 смертей, пов'язаним з тютюном. Завдяки лише одному зниженню втрат продуктивності праці, пов'язаних з передчасною смертністю внаслідок тютюнокуріння, можна потенційно зекономити до 1,7 млрд. грн. (356 млн. дол. США) на рік. Зниження кількості перекурів на робочих місцях могло б підвищити прибуток майже до 1,2 млрд. грн. (249 млн. дол. США), якщо взяти до уваги, що на куріння однієї сигарети витрачається близько семи хвилин і що одна третина всіх сигарет споживається на робочому місці. Загальний прибуток від продуктивності праці може досягти майже 3 млрд. грн. (605 млн. дол. США) або 0,7 відсотків ВВП, з розрахунку ВВП 2005 року. Окрім порятунку життя і скорочення витрат, пов'язаних із вживанням тютюну, максимальне податкове збільшення може призвести до збільшення урядових доходів у результаті підвищення стягнення акцизних податків на сигарети на 246 - 300 відсотків, що може принести додаткові 5,8 - 7,1 млрд. грн. (1,2 млрд. - 1,4 млрд. дол. США) у вигляді акцизного доходу на рік. Якби тільки 2 відсотки цього

додаткового прибутку від акцизного податку йшли на виконання заходів з контролю над тютюном, Україна могла б щорік витратити від 115 до 141 млн. грн. (від 24 до 29 млн. дол. США) на пропаганду здорового способу життя, включаючи допомогу податковим органам та іншим заходам з боротьби з тютюном.

Якби тільки 2 відсотки цього додаткового прибутку від акцизного податку йшли на виконання заходів з контролю над тютюном, Україна могла б щороку витратити від 115 до 141 млн. грн. (від 24 до 29 млн. дол. США) на пропаганду здорового способу життя.

Зважаючи на здатність оподаткування тютюнових виробів поліпшити охорону здоров'я і понизити втрати, пов'язані з курінням, існує термінова необхідність ввести істотне підвищення податку на тютюн в Україні.

Як показує досвід в країнах з низьким і високим рівнем доходів, збільшення податку на тютюн є одним з найбільш ефективних і конструктивних заходів для скорочення вживання тютюну, а також це істотно підвищує урядові доходи. Збільшення податків, проте, має бути частиною загальної української стратегії боротьби з тютюном, яка повинна включати інші заходи, такі як повна і дійсна заборона реклами та заборона куріння в громадських місцях.

Максимальне податкове збільшення до 70 відсотків може призвести до збільшення урядових доходів в результаті підвищення стягнення акцизних податків на сигарети на 236 - 288 відсотків. Це може принести додаткові 4,2 - 5,1 млрд. грн. (860 млн. - 1 млрд. дол. США) у вигляді акцизного доходу на рік.

Збільшення податків, проте, має бути частиною загальної української стратегії боротьби з тютюном, яка повинна включати інші заходи, такі як повна і дійсна заборона реклами та заборона куріння в громадських місцях.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Підвищити рівень податку на сигарети так, щоб весь податок складав як мінімум 70 відсотків від роздрібної ціни.
- Дозволити специфічному компонентів акцизного податку впливати на підвищення податку, щоб забезпечити максимальні вигоди для охорони здоров'я.
- Якщо адвалорний компонент акцизного податку буде збережено, використовувати максимальну роздрібну ціну як основу для розрахунку загального акцизного податку.
- Забезпечити автоматичну поправку на інфляцію для специфічного компоненту акцизного податку на сигарети.
- Зрівняти податкові акцизні ставки на сигарети з фільтром і на сигарети без фільтру.
- Зрівняти податкові акцизні ставки на сигарети й іншу тютюнову продукцію.
- Виділити частину податків на тютюн на охорону здоров'я, медичне обслуговування та забезпечення виконання законів.
- Перекласти відповідальність за врегулювання податкових акцизних ставок із законодавчих органів на виконавчі органи влади, щоб спростити і скоротити процес прийняття нових податкових ставок на тютюн.
- Прийняти інші заходи з контролю над тютюном, які рекомендує Рамкова Конвенція ВООЗ з контролю над тютюном.

I. ВСТУП

Україна має один з найвищих показників у світі з поширеності куріння серед чоловіків. У 2005 році приблизно 67 відсотків чоловіків у віці старше 15 років курили.¹ Поширеність куріння серед жінок у 2005 році хоч і була нижче, ніж серед чоловіків, складала 20 відсотків. Куріння більш поширене серед молодших жінок¹, що передвіщає високий відсоток жінок, що палять, у майбутньому.

В Україні один з найвищих у світі показників поширеності куріння серед чоловіків.

Накопичений тягар захворювань, пов'язаних з тютюном, серед чоловіків до 75 років в колишньому Радянському Союзі є найвищим у світі.² Лише в Україні приблизно 100 000 чоловік вмирають щороку від хвороб, пов'язаних з курінням.³ Розмір і тривалість епідемії куріння в Україні також можна прослідкувати за допомогою даних про захворювання на рак легенів. Згідно з даними про поширеність захворювання на рак легенів, у 2002 році з поправкою на вік 58,0 чоловіків і 7,4 жінок на 100 000 чоловік відповідно страждали на це захворювання.⁴ Для порівняння, поширеність захворювання на рак легенів у Великобританії протягом того ж року склала 48,1 чоловіків і 24,9 жінок на 100 000 відповідно.⁴ Ґрунтуючись на цих даних, Рето та інші приписують курінню 50 відсотків всіх смертей від раку серед чоловічого населення і 5 відсотків всіх смертей від раку серед жінок в Україні.³ Проте, зниження показників смертності від раку легенів з поправкою на

В Україні приблизно 100 000 чоловік вмирають щороку від хвороб, пов'язаних з курінням.

В Україні вживання тютюну істотно знижує тривалість життя чоловіків, яка впала з 66,2 років у 1989 році до 62,2 років у 2007 році.

вік також спостерігалось в Україні серед чоловіків і жінок, починаючи з 1992 р.^{5,6} Одне можливе пояснення цьому зниженню - це зміна процедури збору даних після розвалу Радянського Союзу. Існують докази істотного заниження даних про смертність від раку серед літніх людей, особливо в сільській місцевості, а також свідчення про значні зміни методів кодування досліджень на початку 1990-х.⁶ Інші можливі пояснення зниження рівня смертності від раку легенів - це історичні тенденції, наприклад, ефект контингенту осіб, що народилися в одному і тому ж році⁶ і смертності від інших причин, особливо нещасні випадки і гострі серцево-судинні захворювання, від яких люди часто вмирають у молодшому віці, ніж від раку.⁶ Проте можна очікувати, що стандартизований коефіцієнт смертності від раку легень у майбутньому зростатиме, особливо серед жінок, якщо поширеність куріння серед цієї групи буде збільшуватися.

Не існує жодних досліджень відносно дії вторинного диму на здоров'я громадськості в Україні, але дослідження, проведені в інших країнах, говорять про те, що тягар смертності, пов'язаний з пасивним курінням, досягає майже 15 відсотків смертності, що викликана активним курінням.⁷ Ґрунтуючись на цих даних, можна зробити висновок, що загальна кількість смертей від тютюну в Україні може зрости до 115 000 на рік.

В Україні вживання тютюну істотно знижує тривалість життя чоловіків, яка впала з 66,2 років у 1989 році до 62,2 років у 2007 році.⁸ Для порівняння, чоловіки в Західній Європі в середньому живуть близько 76,6 років.⁸ Окрім впливу на тривалість життя,

вживання тютюну також сприяє поточному скороченню населення в Україні. У період з 1995 по 2005 рр. населення України скоротилося на 4,6 мільйона чоловік.⁹ Хоча спад населення якоюсь мірою може бути обумовлений тим, що українці вирушають за кордон у пошуках роботи, в основному він пов'язаний з передчасною смертністю, особливо серед чоловіків. Ґрунтуючись на схемах смертності 1990-х, близько 20

відсотків чоловіків у віці 35 років загинуть від тютюну, не досягнувши 70 років, у порівнянні з майже 10 відсотками в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку.³ Експерти в області демографії прогнозують, що населення України продовжуватиме скорочуватися й знизиться з 46,3 мільйона чоловік в 2007 році до 44,0 мільйонів чоловік до 2015 року; надалі це зниження складатиме 2,3 мільйона (5 відсотків) протягом наступних 8 років.⁸

Демографічну кризу та її негативні економічні наслідки можна вирішити шляхом здійснення комплексних заходів з охорони здоров'я, у тому числі впровадивши обґрунтовані стратегії з боротьби з тютюном.

Цю демографічну кризу та її негативні економічні наслідки можна вирішити шляхом здійснення комплексних заходів з охорони здоров'я, у тому числі впровадивши обґрунтовані стратегії з боротьби з тютюном. Дослідження в країнах як з низьким, так і з високим рівнем доходів підтверджують, що збільшення податків на тютюн є найбільш ефективним і результативним методом для зниження шкоди, яку заподіює вживання тютюну.^{10,11}

Пояснення до глави I

- ¹ Київський міжнародний інститут соціології. Тютюн в Україні: національне опитування щодо знань, ставлення та поведінки. 2005. Доступно на: http://www.icps.com.ua/doc/Tobacco_in_Ukraine_ENG.pdf. Відвідане 21 червня, 2007 р.
- ² Ezzati T, Lopez A. Measuring the accumulated hazards of smoking: global and regional estimates for 2000. *Tob Control*. 2003;12:79-85.
- ³ Peto R, Lopez A, Boreham J, Thun M. Mortality from Smoking in Developed Countries 1950-2000. 2nd ed. Oxford: University of Oxford, Clinical Trial Service Unit & Epidemiological Studies Unit, 2006. Доступно на: <http://www.deathfromsmoking.net/countries.html>. Відвідане 10 червня 2007 р.
- ⁴ CANCERmondial. Lyon: International Agency for Research on Cancer. 2002. Доступно на: <http://www-dep.iarc.fr/>. Завантажено 10 червня 2007 р.
- ⁵ International Agency for Research on Cancer. WHO Mortality Database. 2007. Доступно на: <http://www-dep.iarc.fr/>. Відвідане 1 грудня 2007 р.
- ⁶ Shkolnikov V, McKee M, Vallin J, et al. Cancer mortality in Russia and Ukraine: Validity, competing risks and cohort effects. *Int J Epidemiol*. 1999;28:19-29.
- ⁷ Gan Q, Smith K, Hammond S, Hu T. Disease burden from smoking and passive smoking in China. In: Hu T-W, editor. *Tobacco Control Policy Analysis in China: Economics and Health*. Singapore: World Scientific Publishing Co. 2007. p. 83-104.
- ⁸ U.S. Census Bureau. International Data Base. Suitland: U.S. Census Bureau. 2007. Доступно на: <http://www.census.gov/ipc/www/idb/tables.html>. Відвідане 28 серпня 2007 р.
- ⁹ Euromonitor International. Tobacco-Ukraine. 2007 Доступно на: www.euromonitor.com/Tobacco_in_Ukraine. Chicago: Euromonitor. 2008. Відвідане 19 червня 2007 р.
- ¹⁰ Chaloupka FJ, Hu, T-W, Warner KE, Jacobs R, Yurekli A. The taxation of tobacco products. In: Jha, P, Chaloupka, F, editors. *Tobacco Control in Developing Countries*. New York: Oxford University Press; 2000. p. 237-272. Доступно на: <http://www1.worldbank.org/tobacco/tcdc/237TO272.PDF>.
- ¹¹ Jha P, Chaloupka F. The economics of global tobacco control. *BMJ*. 2000;321:358-361.

II. ДАНІ І МЕТОДИ

Дані про вживання, виробництво і продаж тютюну в Україні були взяті з різних міжнародних і місцевих джерел, які доступні в Інтернеті. Деякі з цих джерел включають дані Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ)¹², бази даних ВООЗ з боротьби проти тютюну в Європі¹³ і Європейської бази даних «здоров'я для всіх»,¹⁴ дані Американського суспільства з боротьби з раком про заходи боротьби проти тютюну в країнах^{15,16} і дані Світового банку про економіку боротьби з тютюном.¹⁷ Дані відносно населення України про темпи інфляції, обмінні курси і паритет купівельної спроможності були отримані з даних Бюро перепису населення США,¹⁸ Статистичного відділу ООН¹⁹ і з доповіді Світового банку «Показники світового розвитку».²⁰ Інша інформація була отримана з опублікованих доповідей незалежних організацій, що займаються дослідженнями ринку, як, наприклад, Група ERC Group Plc,²¹⁻²³ Міжнародний Євромонітор²⁴ і компанія «Економіст інтеллідженс юніт».²⁵ Додатково дані були отримані шляхом огляду опублікованої літератури, пошуку в Інтернеті і через прямий контакт з національними експертами, які надали офіційні дані для публікації в урядових виданнях України. З метою упевнитися в максимальній точності й завершеності даних усю інформацію піддано порівнянню і таким чином визначено найбільш відповідне джерело для кожного пункту даної роботи.

У даному звіті поширеність куріння вказана як відсоток населення курців, якщо не вказано інакше. Дані поширеності засновані на дослідженнях, проведених в Україні в лютому 2000 року, у червні 2001 року, у листопаді 2002 року і в червні 2005 року. Дослідження 2000 року носило загальнонаціональний репрезентативний характер, у ході дослідження було опитано 1 590 респондентів від 18 років і старше.²⁶ Опитування 2001 року охопило 2 506 респондентів (1 168 чоловіків і 1 338 жінок) старше 15 років, у дослідженні застосовано формат омнібус, в якому питання відносно тютюну були включені поряд з багатьма іншими темами.²⁷ Метод омнібуса використано ще раз в дослідженні 2002 року, яке охопило 2 260 респондентів (1 057 чоловіків і 1 203 жінки) старше 15 років.²⁷ Обидва дослідження проведені Київським

міжнародним інститутом соціології (КМІС). Під час опитування 2005 року КМІС використовував більш розширену анкету, що охоплювала всі області боротьби з тютюном, у ході дослідження було опитано 2 152 респондентів (920 чоловіків і 1 232 жінки) старше 15 років.²⁸ Проте, слід з обережністю підходити до порівняння цих досліджень. Наприклад, у дослідженнях 2000 і 2001 рр. «чинні курці» були визначені як такі, що палять щодня, тоді як в дослідженнях 2002 і 2005 рр. «чинні курці» були визначені як такі, що палять щодня або інколи. Також існують відмінності в репрезентативності міського / сільського населення в дослідженнях, проведених в різні роки. Наприклад, 17 відсотків респондентів в дослідженні 2001 року мешкали в великих містах, у порівнянні з 27 відсотками респондентів у дослідженнях 2002 і 2005 рр. Дані щодо поширеності також отримані зі звітів, опублікованих компанією ERC, які, за твердженням авторів, були засновані на комерційних даних і даних ООН, але сам метод, використаний для визначення поширеності, не відомий. Нарешті, дослідження умов життя, стилю життя і здоров'я 2001 року використано для проведення міжнародного порівняння відсотків курців у різних країнах.²⁹ Дослідження відображає результати різносторонніх опитувань, проведених у восьми колишніх Радянських республіках (Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія та Україна), опитування носили репрезентативний загальнонаціональний характер і охоплювали людей старше 18 років.

Аналіз цін на сигарети та їх доступність в Україні ґрунтується на даних про ціни на сигарети і хліб, які опубліковані компанією Економіст інтеллідженс юніт (ЕІЮ) у «Дослідженні вартості життя у світі»²⁵, а також на даних з місцевих джерел. Дослідження ЕІЮ проводиться раз на два роки, у дослідженні аналізуються ціни на товари в понад 130 найкрупніших містах світу приблизно в 90 країнах.³⁰ Дані про ціни збиралися в березні і вересні з 2000 по 2003 рр., у червні і грудні з 2004 по 2006 рр. і в червні 2007 р. Ми використовуємо просту середню величину, щоб отримати одне експериментальне значення для кожного року в період з 2000 по 2006 рр., а ціни, зібрані в червні 2007 р., використані для 2007 року. У дослідженні розглядаються ціни на дві марки сигарет (Marlboro і

типова місцева марка), які продаються в трьох видах пунктів продажу (крупний універсам, недорогий роздрібний магазин і дешевий роздрібний магазин). Для того щоб оцінити доступність сигарет, для кожного року були вибрані зарубіжні й місцеві марки в найдешевших роздрібних магазинах.

Державний комітет статистики України є місцевим джерелом даних про ціни на сигарети.³¹ Під час порівняння цих даних з цінами, вказаними в звітах компанії ЕІЮ, ціни, вказані компанією ЕІЮ, є вищими. Під час особистого спілкування з представниками компанії ЕІЮ, які контролюють збір даних, було виявлено можливу причину такої розбіжності в цінах: на відміну від цін, вказаних в звітах Держкомстату України, ціни компанії ЕІЮ відображають середню величину, з якою стикаються іноземні співробітники компаній і члени їх сімей, що живуть за кордоном в деяких іноземних містах. Таким чином, дані компанії ЕІЮ не відображають місцеві споживчі тенденції, а знаходяться під впливом більш платоспроможних іноземців, які зазвичай здійснюють покупки в дорожчих магазинах. Можна передбачати, що в такій країні, як Україна, іноземці стикаються з вищими цінами, ніж місцеві споживачі. Проте, різниця між обома джерелами цінових даних не впливає на аналіз тенденцій, для якого використовуються дані компанії ЕІЮ, тому що з часом метод збору даних залишається незмінним. В Україні надзвичайно складно інтерпретувати економічні показники та їх тенденції протягом певного часу.

З моменту отримання незалежності в 1991 році, країна пройшла через періоди швидкої інфляції, встановила нову систему збору даних і побудувала нову економічну систему, засновану на ринкових принципах. Ці події ускладнюють здобуття дійсної та значимої інформації для виконання справжнього аналізу послідовних даних, що дозволяють зробити оцінку гнучкості цін попиту на сигарети. Проте, було зроблено спробу виробити таку оцінку з використанням щомісячних даних на макrorівні, отриманих від Держкомстату з січня 1997 по травень 2006 року. Змінні, використані для проведення аналізу, включали місцеві продажі сигарет, ціни на сигарети й родинний дохід. Дані про законні місцеві продажі сигарет були розраховані за допомогою інформації про місцеве виробництво, імпорт і експорт і шляхом вживання формули: $\text{продаж} = \text{місьцеве виробництво} + \text{імпорт} - \text{експорт}$. Середня ціна на сигарети з поправкою на інфляцію і з врахуванням частки ринку сигарет з фільтром і без фільтру була використана для визначення загальної системи виміру ціни, пов'язаної з вживанням сигарет. Середньомісячний дохід сім'ї, з врахуванням сезонних коливань і індексу споживчих цін, використовується для виміру впливу доходу на вживання сигарет.

За винятком регресивного аналізу, дані, представлені в даному звіті, перш за все сконцентровані на періоді з 2000 по 2007 рр., унаслідок нестабільної системи збору даних, яка існувала до 2000 року.

Пояснення до глави II

¹² World Health Organization. SuRF 2 - Country Profiles. Geneva: World Health Organization, 2005. Доступно на: http://www.who.int/ncd_surveillance/infobase/web/surf2/country_list.html. Відвідане 13 червня 2007 р.

¹³ World Health Organization. Regional Office for Europe. Tobacco Control Database. 2007. Geneva: World Health Organization; 2007. Доступно на: <http://data.euro.who.int/tobacco/>. Відвідане 13 червня 2007 р.

¹⁴ World Health Organization. European Health for All Database. Geneva: The World Health Organization; 2007. Доступно на: <http://data.euro.who.int/hfad/>. Відвідане 12 червня 2007 р.

¹⁵ Corrao M, Guindon G, Sharma N, Shokoohi D, editors. Tobacco Control Country Profiles. Atlanta: American Cancer Society; 2000.

¹⁶ Shafey O, Dolwick S, Guindon G, editors. Tobacco Control Country Profiles. 12th World Conference on Tobacco or Health. Atlanta: American Cancer Society; 2003.

-
- ¹⁷ World Bank. Economics of Tobacco Control. Country Data. Washington: World Bank; 2001. Доступно на: <http://www1.worldbank.org/tobacco/database.asp> . Відвідане 9 липня 2007р.
- ¹⁸ U.S. Census Bureau. International Data Base. Suitland: U.S. Census Bureau, 2007. Доступно на: <http://www.census.gov/ipc/www/idb/> . Відвідане 27 червня 2007 р.
- ¹⁹ United Nations Statistics Division. UNdata A World of Information. Доступно на: <http://data.un.org>. Відвідане 10 лютого 2008 р.
- ²⁰ World Bank. Key Development Data & Statistics. Washington: World Bank. 2007. Доступно на: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20535285~menuPK:1192694~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>. Відвідане 10 липня 2007 р.
- ²¹ ERC Statistics Intl Plc. Ukraine. Suffolk: ERC Group, 2006.
- ²² ERC Statistics Intl Plc. Ukraine. Suffolk: ERC Group, 2004.
- ²³ ERC Statistics Intl Plc. Ukraine. Suffolk: ERC Group, 2005.
- ²⁴ Euromonitor International. Tobacco-Ukraine. 2007 Доступно на: www.euromonitor.com/Tobacco_in_Ukraine. Chicago: Euromonitor. 2008. Відвідане 19 червня 2007 р.
- ²⁵ Economist Intelligence Unit. EIU Worldwide Cost of Living. What is the Worldwide Cost of Living Survey? London: Economist Intelligence Unit, Ltd., 2008. Доступно на: http://eiu.enumerate.com/asp/wcol_HelpWhatsWCOL.asp. Відвідане 1 серпня 2007 р.
- ²⁶ Gilmore A, Mckee M, Telishevsha M, Rose R. Epidemiology of smoking in Ukraine, 2000. *Prev Med.* 2001;33:453-461.
- ²⁷ Андрєєва, К. Красовський. Зміни поширеності куріння в Україні в 2001-2005 рр. *Tob Control.* 2007;16:202-206.
- ²⁸ Kiev International Institute of Sociology. Tobacco in Ukraine: National Survey of Knowledge, Attitudes, and Behavior. Kiev: International Centre for Policy Studies, 2005. Доступно на: http://www.icps.com.ua/doc/Tobacco_in_Ukraine_ENG.pdf. Відвідане 21 червня 2007 р.
- ²⁹ Gilmore A, Pomerleau J, McKee M, et al. Prevalence of smoking in 8 countries of the former Soviet Union: Results from the living conditions, lifestyles, and health study. *Am J Public Health.* 2004;94:2177-2187.
- ³⁰ Economist Intelligence Unit. Worldwide Cost of Living Survey: What is the EIU Worldwide Cost of Living Survey? How is the survey used? Доступно на: http://eiu.enumerate.com/asp/wcol_HelpWhatsWCOL.asp#howisthesurveyused. Відвідане 1 серпня 2007 р.
- ³¹ Alcohol and Drug Information Center (ADIC-Ukraine). Tobacco expenditures of the population: Legal cigarette market estimations. In: Tobacco or Health in Ukraine: Economic Issues, 2006 Update. Kiev: International Centre for Policy Studies, 2006. Доступно на: http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm#Table_5. Відвідане 12 червня 2007 р.

III. ПОПИТ НА ТЮТЮНОВУ ПРОДУКЦІЮ І ПОЛІТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ

ПОШИРЕНІСТЬ ТА ІНТЕНСИВНІСТЬ ВЖИВАННЯ ТЮТЮНУ, ВИДИ СПОЖИВАНОЇ ТЮТЮНОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Історично поширеність куріння в Україні була на високому рівні серед чоловіків, але на відносно низькому рівні серед жінок. На початку 1980-х поширеність куріння серед чоловіків за різними оцінками складала від 35 до 80 відсотків (залежно від методів, використаних для здобуття оцінки і від вибірки), поширеність куріння серед жінок складала близько 10 відсотків.³²

Дані про останні тенденції поширеності куріння надзвичайно обмежені. Компанія ERC надає щорічну оцінку поширеності куріння серед дорослих (особи старше 15 років) з 1996 по 2003 рр.,³³ але джерело інформації для цієї оцінки неясне, і невідомо, чи були використані послідовні методи протягом всіх цих років (Таблиця 3.1).

Національне опитування домогосподарств, проведене в 2000 році, дає багатосторонню оцінку поширеності куріння серед дорослих (старше 18 років), використовуючи методи, схожі з методами, що використані в дослідженнях, проведених в інших країнах колишнього Радянського Союзу.³⁴ У ході дослідження респонденти повинні були відповісти на питання «Ви коли-небудь курили?» і «Ви все ще курите?», за якими слідували питання про кількість споживаних сигарет і про вік, коли людина закурила вперше. Дані, отримані в результаті цього дослідження про поширеність куріння по вікових групах (Таблиця 3.2), можна використовувати, щоб зробити висновок про тенденції куріння. Згідно з результатами дослідження, 56,9 відсотка чоловіків і 10 відсотків жінок на сьогодні курять. Серед чоловіків поширеність куріння варіюється: наприклад, серед чоловіків у віці від 30 до 39 років поширеність сягає 67,9 відсотків, і 32,6 відсотків серед чоловіків старше 60 років. Серед жінок поширеність куріння розподілена таким чином: курять 23,6 відсотка жінок у віці від 18 до 29 років, і 0,8 відсотка жінок старше 60 років.

Третє джерело інформації про поширеність куріння - це доповідь Андреевої та Красовського, в якій

Таблиця 3.1: Поширеність куріння в Україні, 1996–2003 рр.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Поширеність (%)								
Дорослі чоловіки (старше 15 років)	55,0%	54,5%	56,0%	58,0%	60,0%	61,0%	61,0%	61,0%
Дорослі жінки (старше 15 років)	9,8%	9,7%	9,8%	9,9%	10,0%	10,2%	10,2%	10,2%
Всього дорослих	30,3%	30,0%	30,7%	31,7%	32,6%	33,2%	33,2%	33,2%
Число курців (мільйони)								
Дорослі чоловіки (старше 15 років)	10,2	10,0	10,3	10,6	11,0	11,2	11,1	11,1
Дорослі жінки (старше 15 років)	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,3	2,3
Всього дорослих	12,4	12,2	12,5	12,8	13,2	13,4	13,4	13,4

Примітка:

Число курців розраховане на основі даних про поширеність куріння і інформації про народонаселення

Джерело:

Інформація про поширеність куріння, отримана із статистичних даних компанії ERC Intl Plc, Україна, 2004

Таблиця 3.2: Поширеність куріння в Україні, 2000 р.

Вікова група (років)	Чоловіки (%)	Жінки (%)
18–29	61,5	23,6
30–39	67,9	15,8
40–49	65,6	9,8
50–59	55,6	4,3
60+	32,6	0,8
Всього	56,9	10,0

Джерело:
Гілмор та інші. *Epidemiology of smoking in Ukraine, 2000. Prev Med. 2001;33:453-461.*

представлені дані про поширеність куріння серед дорослого населення (старше 15 років) за результатами трьох національних опитувань відносно вживання тютюну, проведених в 2001, 2002 і 2005 рр. (Таблиця 3.3).³⁵ В опитуваннях 2002 і 2005 рр. використане формулювання питання, рекомендоване ВООЗ: «На даний час ви курите щодня, інколи або ніколи?». Ті, хто сказав, що курить щодня або інколи, розглядалися як чинні курці. Для порівняння, в опитуванні 2001 року було питання: «Ви курите? Так / Ні», і ті, хто відповів «Так», вважалися чинними курцями. Використовуючи це визначення чинного курця, поширеність куріння серед чоловіків істотно зростає з 2001 по 2002 рр., але залишилася незмінною з 2002 по 2005 рр. Поширеність куріння серед жінок при подібному вимірі зростає впродовж всього періоду, досягаючи 20 відсотків у 2005 році, причому найвищі показники – 30 - 32 відсотки –

спостерігаються серед молодшого жіночого населення і серед жінок середніх років.

Нарешті, дослідження умов життя, стилю життя і здоров'я 2001 року використано для проведення міжнародного порівняння відсотків курців в різних країнах, однакові методи використані у всіх восьми країнах, де проводилися дослідження.³⁶ У ході дослідження виявлено, що в 2001 році 52,5 відсотка чоловіків і 11,1 відсотка жінок в Україні були чинними курцями (ті, хто за визначенням курять як мінімум одну сигарету на день). Дані свідчать про те, що відсоток поширеності куріння серед чоловіків в Україні незначно відрізняється від показників у Росії (60,4 відсотка). З восьми країн лише в Казахстані спостерігався значно вищий показник поширеності куріння серед чоловіків (65,3 відсотка) і значно нижчий показник поширеності

Таблиця 3.3: Кількість курців в Україні, 2001, 2002, 2005 рр.

	2001	2002	2005
Поширеність (%)			
Дорослі чоловіки	54,8%	66,8%	66,8%
Дорослі жінки	11,5%	17,9%	20,0%
Всього курців (мільйони)			
Дорослі чоловіки	10,0	12,2	12,1
Дорослі жінки	2,5	4,0	4,4
Всього дорослих	12,5	16,2	16,5

Джерело:
Т. Андреева, К. Красовський. *Зміни поширеності куріння в Україні в 2001-2005 рр. Tob Control. 2007;16:202-206.*

куріння серед чоловіків в Молдові (43,3 відсотка), у порівнянні з Україною. Серед жінок відсоток куріння в Україні був практично такий, як і в Росії (15,5 відсотка), у Білорусі (12,1 відсотка) і в Казахстані (9,3 відсотка). Хоча відсоток куріння серед жінок в Україні був вищий, ніж в інших країнах, (як, наприклад, в Грузії (6,3 відсотка), у Киргизстані (4,5 відсотка), у Молдові (3,9 відсотка) та у Вірменії (2,4 відсотка)), такі відмінності не представляють особливої значущості при 99-відсотковому рівні впевненості внаслідок невеликої кількості жінок, що палять, і отже інтервал довіри досить великий.

Дані про поширеність куріння серед чоловіків і жінок, приведені в доповіді Андреевої й Красовського в 2001 році, схожі з даними, отриманими в результаті дослідження умов життя, стилю життя і здоров'я в 2001 році і даними, приведеними в доповіді Гілмор та інших в 2000 році.³⁴ Незважаючи на схожість результатів, дані про поширеність, отримані в результаті досліджень, необхідно порівнювати обережно, враховуючи відмінності методів, у тому числі опитані вікові групи й поставлені питання. Крім того, оцінка поширеності може залежати від репрезентативності й порівнянності вибірки опитувань, зокрема, співвідношення міського і сільського населення.

Усі дані досліджень вказують на те, що існують основні відмінності в поведінці куріння між жінками, що живуть в сільських і міських регіонах; в основному в

Усі дані досліджень вказують на те, що існують великі відмінності в поведінці куріння між жінками, що живуть в сільських і міських регіонах; в основному, в містах спостерігається вищий рівень куріння серед жінок.

містах спостерігається вищий рівень куріння серед жінок (Таблиця 3.4).³⁴⁻³⁷ Такі жінки в основному сучасніші, більш схильні до впливу західної культури і реклами тютюну, ніж жінки в сільській місцевості, де переважає громадська думка проти жіночого куріння. Деякі відмінності в поведінці курців можна віднести на рахунок зниження замовчання фактів про куріння серед жінок, що відбувається через те, що куріння серед жінок стає більш соціально прийнятним. Ці норми зазнають великих змін в Україні також, як і в Росії, після розвалу Радянського Союзу.³⁵ Хоча порівнянність опитувань обмежена, здається, що поширеність куріння

Відсоток поширеності куріння серед працівників сфери охорони здоров'я досить високий. За даними 2005 року, 43 відсотки чоловіків і 15 відсотків жінок, що працюють в сфері охорони здоров'я, курили.

Таблиця 3.4: Поширеність куріння залежно від місцевості, 2000–2002, 2005 рр.

Рік	Міста (з населенням більше мільйона жителів)		Місто / обласний центр		Місто		Село	
	Поширеність серед чоловіків (%)	Поширеність серед жінок (%)	Поширеність серед чоловіків (%)	Поширеність серед жінок (%)	Поширеність серед чоловіків (%)	Поширеність серед жінок (%)	Поширеність серед чоловіків (%)	Поширеність серед жінок (%)
2000			63,8%	17,8%	56,3%	10,6%	52,9%	2,6%
2001	50,7 %	17,4%	56,3%	16,4%	56,6%	10,3%	54,5%	4,2%
2002	66,1%	26,3%	68,2%	24,1%	63,7%	15,6%	69,5%	9,6%
2005	65,5%	33,0%	64,0%	25,7%	68,8%	17,2%	68,8%	8,0%

Джерела:

Поширеність в 2000 р: Гілмор та інші, *Epidemiology of smoking in Ukraine*. 2000. *Prev Med*, 2001;33(5):453-461.

Поширеність в 2001, 2002, 2005 рр: Т, Андреева, К, Красовський. Зміни поширеності куріння в Україні в 2001-2005 рр. *Tob Control*. 2007;16:202-206.

найшвидше зростає серед жінок, які живуть в містах,³⁵ така ж тенденція спостерігається в колишніх Радянських республіках.³⁸

Відсоток поширеності куріння серед працівників сфери охорони здоров'я досить високий. За даними 2005 року, 43 відсотки чоловіків і 15 відсотків жінок, що працюють в сфері охорони здоров'я, курили.³⁹ Тому не дивно, що за даними дослідження, проведеного Інститутом Кардіології, лише 13 відсотків родинних лікарів, кардіологів та інших лікарів інколи рекомендують нікотинову замісну терапію (НЗТ) своїм пацієнтам, і лише 10 відсотків рекомендують НЗТ регулярно.³⁹

Поширеність куріння серед молоді в Україні найвища у порівнянні з країнами Східної Європи.

Поширеність куріння серед молоді в Україні найвища, порівняно з країнами Східної Європи. Глобальне опитування молоді щодо тютюну, проведене в 1999 році в Києві, показало, що 46,8 відсотка чоловіків і 33,8 відсотка жінок у віці від 11 до 17 років курять сигарети.⁴⁰ Більш недавнє Глобальне опитування молоді щодо тютюну, проведене в 2005 році по всій Україні, показало, що 28,6 відсотка чоловіків і 20,2 відсотка жінок у віці від 11 до 17 років курять сигарети.⁴¹ Половина курців серед чоловіків і жінок пробувала свою першу сигарету до 15 і 17 років відповідно.³⁷ У ході дослідження ГОМТ, проведеного в 2005 році, зареєстровано нижчий відсоток поширеності куріння серед сільської молоді.

Епідемія куріння зазвичай розвивається в чотири етапи: спочатку вона охоплює відносно маленькі сегменти населення, потім набирає обороти і поширюється на інші сегменти чоловічого населення, на

Глобальне опитування молоді щодо тютюну, проведене в 2005 році по всій Україні, показало, що 28,6 відсотка чоловіків і 20,2 відсотка жінок у віці від 11 до 17 років курять сигарети.

Половина курців серед чоловіків і жінок спробувала свою першу сигарету у віці до 15 і 17 років відповідно.

третьому етапі збільшується відсоток куріння серед жінок і нарешті відступає на четвертому етапі.^{42,43} Проте здається, що епідемія куріння в Україні розвивалася інакше. Дані за минулі періоди відносно куріння серед чоловіків і відсотків смертності, пов'язаної з тютюном, свідчать про те, що куріння серед чоловіків знаходилося на високому рівні протягом деякого часу і, всупереч розвитку відповідно до чотирьохетапної моделі, не знизилося в період після досягнення свого піку.³⁶ Таким чином, припускається, що чоловіки в Україні знаходяться на третій і четвертій стадії епідемії куріння, при цьому високий відсоток поширення куріння і смертності, пов'язаної з курінням, не знижується, як це відбувається на Заході. Водночас жінки знаходяться на другій стадії епідемії куріння з ознаками підвищення поширеності куріння.

Щоденне споживання сигарет в Україні досить високе, особливо серед чоловіків. Згідно з національним опитуванням, проведеним КМІС в 2005 році, більшість курців - чоловіків (56 відсотків) сказали, що курять 11 - 20 сигарет на день. Серед жінок 38 відсотків сказали, що курять 6 - 10 сигарет на день, 32 відсотки сказали, що курять 11 - 20 сигарет на день і 27 відсотків - менше 5 сигарет на день.³⁷ У середньому чоловіки сказали, що курять 16 сигарет на день, а жінки - 11 сигарет.³⁷

На підставі інформації про поширеність куріння і демографічних даних можна зробити висновок, що в 2005 році близько 12 мільйонів чоловіків і 4 мільйони жінок в Україні у віці старше 15 років курили (Таблиця 3.1). Зважаючи на високу поширеність куріння, високий рівень вживання сигарет і поширену соціальну прийнятність куріння, великі верстви населення регулярно піддаються чужому диму. Дані дослідження ГОМТ, проведеного в Києві в 1999 році, показали, що 49,9 відсотка підлітків у віці 11-17 років піддавалися вторинному диму вдома і 74,2 відсотка - поза домом.⁴⁰ Згідно з даними дослідження ГОМТ, проведеного в 2005 році серед міського і сільського населення, кількість людей, які вдихають чужий дим,

**... 70,1 відсотка і 84,4 відсотка
молоді піддаються чужому диму
вдома і поза домом відповідно.**

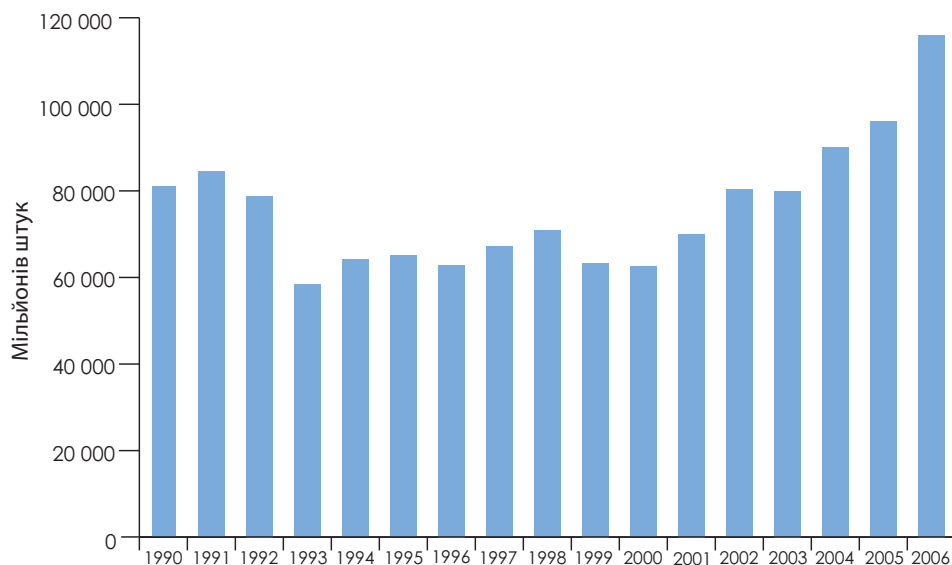
стала ще вище: 70,1 відсотка і 84,4 відсотка молоді піддавалися чужому диму вдома і поза домом відповідно.⁴¹

Збільшення поширеності куріння й високе вживання сигарет у середньому впливають на загальний продаж сигарет в Україні. Дані про вживання сигарет з 1990 по 2006 рр. (Діаграма 3.1) засновані на даних про продажі, оподатковані митом. Початкове зниження вживання до 1993 року – продовження тенденції, яка почалася з розвалу колишнього Радянського Союзу, що призвело до руйнування державної тютюнової промисловості. Проте, можливо, що вживання сигарет на початку 1990-х недооцінюється внаслідок збільшення контрабанди, оскільки транснаціональні тютюнові компанії (ТТК) намагалися зміцнити свої

марки перед запуском нового виробництва (перша інвестиція ТТК до України була в 1992 році). Зниження продажей, оподаткованих митом в 1999 році, могло бути пов'язане як з економічною кризою 1998 року, так і зі збільшенням податкових ставок на сигарети з 2 до 2,5 європейських валютних одиниць (ЕКЮ*) у 1999 році. Оподатковані митом продажі стабільно зростали, починаючи з 2000 року, досягнувши приблизно 116 мільярдів сигарет в 2006 році (86-відсоткове зростання).⁴⁵ У 2005 році, на підставі даних про законні продажі, споживання на душу населення в Україні склало 2 044 сигарет або приблизно 102 пачки.⁴⁶ Для порівняння, споживання на душу населення у Сполученому Королівстві в тому ж році склало 836 сигарет, або 42 пачки.⁴⁷ За прогнозами, до 2015 року щорічне споживання на душу населення в Україні зросте до 2 534 сигарет або 127 пачок на людину.⁴⁶ Оскільки певна частина оподаткованих митом продажів не споживається в Україні, оцінка споживання в Україні, заснована на офіційній статистиці про продажі, можливо, перебільшена.

Перевага різних типів сигарет змінилася в Україні з моменту приватизації тютюнової промисловості,

Діаграма 3.1: Вживання сигарет в Україні, 1990–2006 рр.

Джерела:

Статистика компанії ERC Intl Plc. Україна. 2006.

Красовський К. Дані про вживання сигарет в Україні, Держкомстат України. 2007: Особисте спілкування з Доктором Росс.

* Попередник євро.

У 2005 році, на підставі даних про законні продажі, споживання на душу населення в Україні склало 2 044 сигарет, або приблизно 102 пачки. За прогнозами, до 2015 року щорічне споживання на душу населення в Україні зростає до 2 534 сигарет або 127 пачок на людину.

причому сигарети без фільтру, які були раніше більш популярні, втратили свою частку ринку. На підставі даних національного дослідження, проведеного в 2001 році, 3 відсотки курців в Україні сказали, що курять дорогі сигарети (9 - 10 грн. за пачку, або 1 долар США), 25 відсотків – популярні марки (наприклад, Marlboro) – зараз 7 грн., 48 відсотків – місцеві марки сигарет з фільтром і 24 відсотки – місцеві сигарети без фільтру.⁴⁸ У 2007 році частка всього ринку сигарет без фільтру складала лише 16 відсотків.³⁹ Більшість споживачів сигарет без фільтру живуть у сільській місцевості, де спостерігаються найнижчі доходи (20 - 23 відсотки українського населення мешкає в селах).³⁹ Також, оскільки в основному курці старшого покоління віддають перевагу сигаретам без фільтру, їх доля на ринку, ймовірно, зменшуватиметься в майбутньому.³⁹ Попит на дорогі марки сигарет і сигарети з низьким рівнем смоли зростає найшвидшим темпом. Частка дорогих марок, наприклад, досягла 11,1 відсотка в першій половині 2006 року,⁴⁶ і їх популярність підвищується як в міській, так і в сільській місцевості.⁴⁹

Окрім сигарет, вживання інших форм тютюну, як, наприклад, куріння сигар, самокруток, трубок знаходиться на низькому рівні. Проте сигари повільно набувають популярності.³⁹ Недавня поява сигарних клубів, спеціальних барів, онлайн магазинів і журналів, за прогнозами, сприятиме зростанню інтересу до цієї продукції.³⁹ Серед найбільш забезпечених верств населення сигари сприймаються як символ багатства і

Попит на дорогі марки сигарет і сигарети з низьким рівнем смоли зростає найшвидшим темпом.

процвітання. Інша продукція, як, наприклад, самокрутки і трубки, не мають широкого попиту в Україні та продаються перш за все в спеціалізованих магазинах, а інколи в кіосках.³⁹ За даними 2005 року, приблизно 1 і 0,01 відсотка курців вживали самокрутки і трубки відповідно.³⁹

Багато курців в Україні хотіли б позбутися звички курити. За даними національного опитування 2005 року, 69 відсотків чоловіків - курців і 65 відсотків жінок, що курять, сказали, що хочуть кинути курити.

Багато курців в Україні хотіли б позбутися звички курити. За даними національного опитування, проведеного КМІС в 2005 році, 69 відсотків чоловіків - курців і 65 відсотків жінок, що курять, сказали, що хочуть кинути курити.³⁷ Таке співвідношення було істотно вищим серед молодших вікових груп. Близько 66 відсотків чоловіків - курців і 60 відсотків жінок, що курять, сказали, що вже робили спроби кинути,³⁷ і 24 і 29 відсотків чоловіків і жінок висловили бажання отримати допомогу для того, щоб кинути курити.³⁷ Проте, лише 2 відсотки сказали, що їм було запропоновано лікарську допомогу для припинення куріння.³⁷ Незважаючи на бажання і спроби кинути, колишні курці склали лише 9 відсотків від дорослого населення України в 2005 році (15 відсотків серед чоловіків і 4 відсотки серед жінок).³⁷ Для порівняння, 30 відсотків чоловіків у Сполученому Королівстві були колишніми курцями в 2000 році.⁵⁰ Поширеність колишніх курців часто використовується як показник успіху політики боротьби з тютюном.

ЦІНА ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ ТА ЇХ ДОСТУПНІСТЬ

Український ринок сигарет характеризується великою різноманітністю цін на сигарети. За станом на грудень 2006 року, пачка, що містить 20 сигарет без фільтру, продавалася всього за 0,75 грн. (0,15 дол. США), дешева пачка сигарет з фільтром – за 1 грн. (0,20 дол. США), пачка сигарет з фільтром середньої групи – за 2 грн. (0,39 дол. США), а найдорожчі марки – за 7 грн. (1,37 дол. США) за пачку.⁵¹ З липня 2005 року Закон України вимагає, щоб на кожній пачці сигарет була

... колишні курці склали лише 9 відсотків від дорослого населення України в 2005 році, 15 відсотків серед чоловіків і 4 відсотки серед жінок.

надрукована максимальна роздрібна ціна. Структура цін на сигарети періодично подається до податкової адміністрації, яка звітує Комітету Верховної ради, який відповідає за політику оподаткування.⁵² Закон передбачає вилучення продукції і штраф у розмірі загальної вартості продукції, або як мінімум 1 000 грн. (205 дол. США), якщо роздрібний торговець продає сигарети за цінами вище вказаних на пачці.⁵³ Проте, за продаж сигарет за цінами нижче, ніж максимальна роздрібна ціна, не передбачено жодного покарання.⁵³

Номінальні ціни на сигарети в Україні вирости між 1996 і 1999 рр. завдяки намаганням податкової політики отримати прибуток. У результаті реальні ціни на сигарети досягли свого піку в період з 1999 по 2000 рр., але з тих пір знизилися.³⁵

Наявні дані про послідовні зміни цін на сигарети в Україні дозволяють нам достатньо точно вивчити період між 2000 і 2006 рр. Використовуючи дані компанії Економіст інтеллідженс юніт (ЕІЮ), на Діаграмі 3.2 показана тенденція середніх номінальних і реальних цін на сигарети Marlboro в Україні. Як номінальні, так і реальні ціни знизилися протягом цього періоду. Номінальні ціни знизилися на 16,7 відсотка і реальні ціни – на 26,2 відсотка.

Станом на грудень 2006 року, пачка, що містить 20 сигарет без фільтру, продавалася всього за 0,75 грн. (0,15 дол. США), дешева пачка сигарет з фільтром – за 1 грн. (0,20 дол. США), пачка сигарет з фільтром середньої групи – за 2 грн. (0,39 дол. США), а найдорожчі марки – за 7 грн. (1,37 дол. США) за пачку.

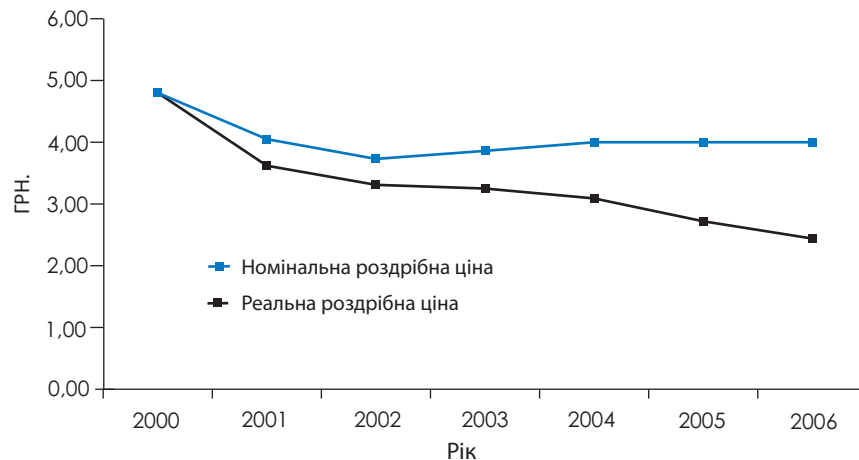
За продаж сигарет за цінами нижче, ніж максимальна роздрібна ціна, не передбачено жодного покарання.

Тенденція змінювання середніх номінальних і реальних цін на місцеві марки сигарет з фільтром була досліджена за допомогою даних компанії ЕІЮ і даних Держкомстату. Результати в значній мірі схожі і показують збільшення номінальних цін, але зменшення реальних цін на місцеві марки сигарет з фільтром у період з 2001 по 2006 рр. За даними Держкомстату (Додаток 5), номінальні ціни на місцеві марки сигарет з фільтром вирости на 7,1 відсотка з 2001 по 2006 рр., причому реальні ціни знизилися на 27,1 відсотка (Діаграма 3.3). Середня номінальна ціна на місцеві марки сигарет з фільтром у 2006 році складала 2,25 грн. (0,46 дол. США), але повинна була складати як мінімум 3,31 грн. (0,68 дол. США) лише для того, щоб іти в ногу з інфляцією, починаючи з 2001 року.

Діаграма 3.4 показує тенденцію змінювання середніх номінальних і реальних цін на місцеві марки сигарет з фільтром з 2000 по 2006 рр., за даними Держкомстату України. Як номінальні, так і реальні ціни знижувалися з часом. Номінальна ціна на сигарети з фільтром знизилася з 0,93 грн. (0,17 дол. США) у 2000 році до 0,75 грн. (0,15 дол. США) у 2006 році (Додаток 5) перш за все внаслідок зниження податкової акцизної ставки на ці види сигарет.⁵¹ Проте, зниження реальних цін на сигарети протягом цього періоду (50,5 відсотка) набагато перевищує зниження номінальних цін (19,4 відсотка). Щоб відповідати рівню інфляції з 2000 по 2006 рр., номінальні ціни на сигарети без фільтру в середньому повинні були б коштувати 1,23 грн. (0,24 дол. США) у 2006 році. Зниження

Номінальні ціни на місцеві марки сигарет з фільтром вирости на 7,1 відсотка з 2001 по 2006 рр., причому реальні ціни знизилися на 27,1 відсотка.

Діаграма 3.2: Номінальні і реальні роздрібні ціни на сигарети типу Marlboro, 2000–2006 рр.

Джерела:
За даними компанії ЕІЮ про найнижчі роздрібні ціни.
Інформація про рівень інфляції. Доповідь Світового банку «Показники світового розвитку».

реальних цін на сигарети в період з 2000 по 2006 рр., можливо, призвело до збільшення поширеності куріння в Україні. Сигарети дешевшають навіть у порівнянні з товарами першої необхідності, наприклад, хлібом.

За даними компанії ЕІЮ, реальна ціна на хліб впала на 12,3 відсотка з 2000 по 2006 рр., але реальна ціна на сигарети типу Marlboro знизилася на 26,2 відсотка за цей період, тобто в два рази більше. Зростання реальних доходів після сплати податків приблизно на 89 відсотків у період з 2000 по 2005 рр.³⁹ зробило сигарети ще доступнішими.

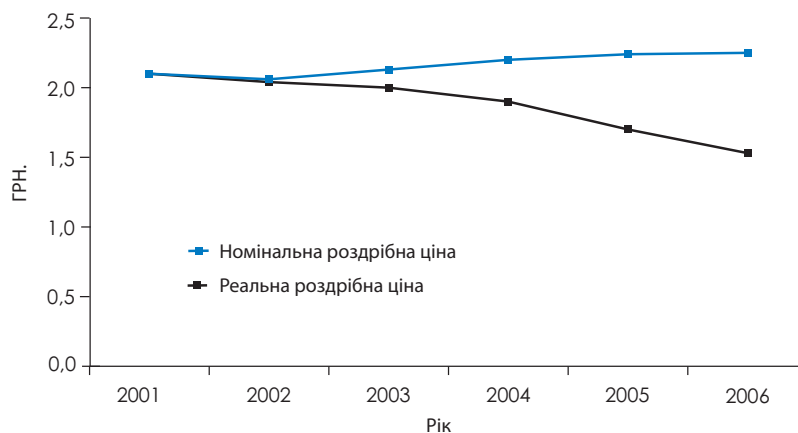
ВИТРАТИ НА ТЮТЮНОВУ ПРОДУКЦІЮ І ВАРТІСТЬ КУРІННЯ

За даними національного опитування, проведеного КМІС 2005 року, споживачі, які курять від 1 до 10 сигарет на день, у середньому на місяць витрачають 22 грн. (4,36 дол. США) на сигарети. Споживачі, які

Зниження реальних цін на сигарети в період з 2000 по 2006 рр., можливо, призвело до збільшення поширеності куріння в Україні. Сигарети дешевшають навіть у порівнянні з товарами першої необхідності, наприклад, хлібом.

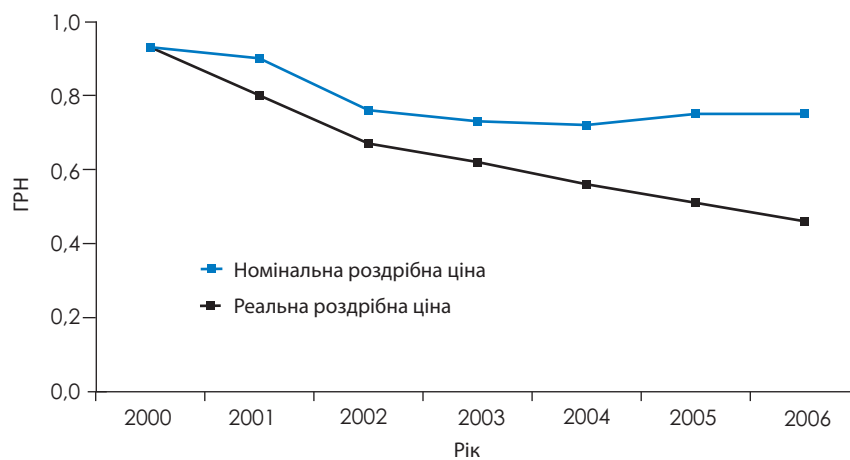
курять 11 - 20 сигарет на день, у середньому на місяць витрачають 48 грн. (9,51 дол. США), а ті, хто споживають 21 або більше сигарет на день, – 90 грн. (17,83 дол. США) на місяць.³⁷ Витрати на сигарети значно вищі в тих, хто курить «легкі» сигарети замість звичайних (45 грн. на місяць, або 8,91 дол. США і 38 грн. на місяць, або 7,53 дол. США).³⁷ Зважаючи, що в 2007 році більшість українців жили менш, ніж на 200 дол. США на місяць,³⁹ середній український курець витрачає від 2 до 9 відсотків щомісячного прибутку на сигарети. У

Діаграма 3.3: Номінальні та реальні роздрібні ціни на місцеві сигарети з фільтром на 2000–2006 рр.

Джерело:
Дані Держкомстату України про ціни, опубліковані на сайті
http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm#Table_5.

Діаграма 3.4: Номінальні та реальні роздрібні ціни на іноземні сигарети з фільтром на 2000–2006 рр.

Джерело:
Дані Держкомстату України про ціни, опубліковані на сайті
http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm#Table_5.

цілому, витрати на тютюнову продукцію в Україні за підрахунками складають 8 331 млн. грн. (1,6 мільярда дол. США) у 2005 році, 54, або 2 відсотки ВВП, навіть з урахуванням того факту, що деякі сигарети, що продаються законно, не споживаються в Україні. Цей рівень витрат представляє номінальне зростання у розмірі 32 відсотків, починаючи з 2001 року, коли загальні витрати на сигарети склали 6 329 млн. грн. або 1,2 млрд. дол. США.⁵⁴ Проте, вважається, що в реальному вираженні загальні витрати на сигарети залишилися на колишньому рівні або трохи збільшилися (0,3 відсотка) у період з 2001 по 2005 рр. Зважаючи на те, що реальні ціни на сигарети знизилися протягом цього періоду, модель споживчої поведінки також вказує на збільшення вживання сигарет в Україні.

В Україні не існує загальних оцінок витрат на куріння. Проте, використовуючи міжнародні дослідження, можливо оцінити втрати продуктивності внаслідок передчасної смертності, пов'язаної з тютюном. Велика частина досліджень свідчить про те, що вживання однієї сигарети скорочує життя приблизно на 10 хвилин.^{55,56} Оскільки середній курець в Україні щодня вживає близько 15 сигарет, він або вона втрачає 10,4 відсотка року життя (або 38 днів) внаслідок щоденного куріння. Виходячи з того, що такий самий відсоток витрачається за рахунок продуктивного часу курця, куріння може позбавити людину доходу на суму близько 182,73 дол. США на рік, враховуючи середній

Зважаючи на те, що в 2007 році більшість українців жили менш, ніж на 200 доларів США на місяць, середній український курець витрачав від 2 до 9 відсотків від щомісячного прибутку на сигарети.

дохід на душу населення у розмірі 1 757 дол. США (на підставі даних про ВВП 2005 року).⁵⁷ Помножуючи втрачений прибуток на загальне число курців в Україні (16, 52 мільйонів), можна зробити висновок, що загальні втрати продуктивності складають 3 млрд. дол. США, або 3,6 відсотка ВВП.

Ці розрахунки недооцінюють економічні збитки, спричинені курінням, оскільки вони не включають витрати на охорону здоров'я, пов'язані з тютюнокурінням; втрати продуктивності через смертність внаслідок хвороб, спричинених курінням, і витрати, пов'язані з пасивним курінням. Ці витрати в Україні ще слід проаналізувати.

РІВЕНЬ ОПОДАТКУВАННЯ НА ТЮТЮН, ПОДАТКОВА СТРУКТУРА І ЗБІР ПОДАТКІВ

Система оподаткування сигарет зазнала багато змін з моменту здобуття незалежності України в 1991 році (Додаток 1). Ми можемо приблизно визначити чотири періоди з різною податковою політикою.

Перший період (1993-1995 рр.) характеризується адвалорною системою та зниженням податкової ставки. Коли в 1993 році почалася приватизація тютюнової промисловості, уряд України встановив податок на тютюн на рівні 70 відсотків від оптової ціни для сигарет з фільтром і без фільтру.⁵⁸ Проте, у відповідь на прохання транснаціональних тютюнових компаній та інших приватних виробників, уряд зменшив податкові акцизні ставки на сигарети у декілька етапів, щоб підтримати виробництво сигарет. Таким чином, у період з 1993 по 1995 рр. податок на сигарети з фільтром впав з 70 до 40 відсотків від оптової ціни, а податок на сигарети без фільтру впав з 70 до 10 відсотків від оптової ціни (Додаток 1).⁵⁹

Другий податковий період (1996-1999 рр.) відмічений зусиллями уряду забезпечити певний рівень податкових надходжень. Для досягнення цієї мети адвалорну систему акцизів було замінено на специфічну систему тютюнових акцизів в 1996 році, податкові ставки на сигарети з фільтром і сигарети без фільтру було зрівняно. Для встановлення податкових ставок почала використовуватися Європейська валюта (ЕКЮ) замість місцевої валюти, яка піддавалася високим темпам інфляції (Додаток 1).

Протягом третього податкового періоду (1999-2003 рр.) уряд вирішив знову вказати податкові ставки на сигарети в місцевій валюті та впровадив змішану податкову систему, в якій були присутні як компоненти специфічної системи, так і компоненти адвалорної системи. Податкові ставки для сигарет з фільтром і без фільтру знову стали розрізнятися. Ставка специфічного акцизного податку для сигарет без фільтру відносно сигарет з фільтром знизилася в 2001 році, зробивши ці недорогі сигарети ще доступнішими і привабливішими для споживачів, які були найбільш чутливими до цін (Додаток 1).

Перехід з ЕКЮ на гривні призвів до зменшення ставки специфічного акцизного податку на 22,4 відсотка. Проте це зниження було компенсоване додаванням податку до Пенсійного фонду, який забезпечив пенсії відповідним особам у період з 1999 по 2003 рр. (Додаток 1). Цей асигнований податок скасовано в 2004 році разом із впровадженням адвалорного компоненту акцизного податку.

З 1 січня 2004 року для четвертого, і поточного, періоду оподаткування сигарет в Україні характерна змішана система акцизного оподаткування, що містить як специфічний, так і адвалорний компоненти. На відміну від Росії, де адвалорний податок розраховується на базі роздрібною ціни, Україна засновує розрахунок адвалорного податку на базі оптової ціни. Адвалорний

Змішана система акцизного оподаткування, що містить як специфічний, так і адвалорний компоненти, характерна для четвертого, і поточного, періоду оподаткування сигарет в Україні ...

компонент однаково застосовується як до сигарет з фільтром, так і до сигарет без фільтру; спочатку він стягувався за ставкою 5 відсотків від оптової ціни, але в 2007 році був збільшений до 10 відсотків від тієї ж бази. Специфічний акцизний податок складав 13 грн. (2,6 дол. США) і 5 грн. (1 дол. США) за 1 000 сигарет з фільтром і без фільтру відповідно (Додаток 1). Щоб запобігти можливому уникненню сплати податків шляхом декларації штучно низьких оптових цін, закон також передбачає, що загальний акцизний податок (специфічний акцизний податок плюс адвалорний податок) не може бути нижче, ніж 24 відсотки від максимальної роздрібною ціни після вирахування ПДВ і акцизного податку.

В абсолютному вираженні чинна політика акцизного оподаткування України лояльніша до сигарет без фільтру, тому що стягує менше половини специфічного акцизного податку, ніж з сигарет з фільтром (за станом на липень 2007 року, 5 грн. (1 дол. США) у порівнянні з 13 грн. (2,6 дол. США) за 1 000 сигарет). Немає жодного розумного пояснення такої політиці ні для економіки, ні для охорони здоров'я, ні для бюджету. З економічної точки зору, акцизний податок повинен вирішувати проблеми, пов'язані з наслідками куріння для довкілля, тобто витрати, які повинні оплачувати інші без якої-небудь компенсації. У випадку з вживанням тютюну ці витрати, перш за все, асоційовані з пасивним курінням. Немає жодної причини вважати, що сигарети без фільтру створюють

Довідка 3.1: Види податків на тютюн

Вид податку	Опис
Адвалорний податок: Відсоток з ціни (оптова або роздрібна)	<p>За:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Дає уряду можливість автоматично підвищувати податок зі зростанням інфляції і / або якщо ціни зростають з інших причин (наприклад, підвищення цін виробника). <p>Проти:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Призводить до збільшення різниці цін, оскільки менш дорогі марки стають дешевшими. ■ Дозволяє промисловості контролювати рівень податків за допомогою встановлення низької ціни (тобто у відповідь на підвищення податків промисловість може знизити свої ціни).
Специфічний податок: Фіксований податок за кількість сигарет	<p>За:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Скорочує різницю цін, додаючи фіксований податок на кожну сигарету, незважаючи на роздрібну ціну. ■ Вирішує проблеми, пов'язані з наслідками куріння для довкілля, розглядаючи всі сигарети як однаково шкідливі. ■ Цінова політика промисловості не впливає на податкові зобов'язання і таким чином дозволяє уряду краще прогнозувати податкові доходи. <p>Проти:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Зазвичай вітається виробниками дорожчих сигарет, тому що вони можуть краще конкурувати з дешевшими марками сигарет. Вищі доходи потім дозволяють вкласти гроші в маркетинг і лобіювання.

Не зважаючи на багаточисельні зміни податкової ставки з 2000 по 2007 рр., реальна податкова ставка залишилася майже незмінною і навіть знизилася з 2005 по 2006 рр.

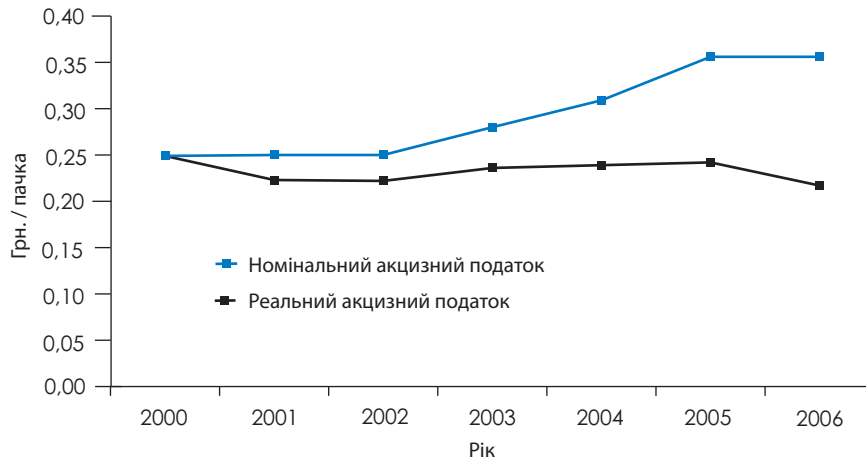
менше диму, ніж сигарети з фільтром. Також немає жодних підстав стверджувати, що сигарети без фільтру менш шкідливі для здоров'я, ніж сигарети з фільтром. Через це політика оподаткування тютюну в багатьох країнах, у тому числі в усіх країнах Європейського Союзу (ЄС), не відрізняє сигарети з фільтром від сигарет без фільтру. Окрім акцизного податку, Україна також стягує з сигарет податок на додану вартість (ПДВ) та імпортне мито.

.... акцизний податок на сигарети з фільтром середнього класу (2,45 грн. за пачку) складає 0,42 грн. за пачку в 2007 році, а це приблизно 17 відсотків від роздрібною ціни.

ПДВ складає 20 відсотків від роздрібною ціни, яка включає акцизний податок.⁶⁰ З 2000 року імпортне мито на сигарети з фільтром і без фільтру складає 3 євро за 1 000 штук.^{39,61} Імпортне мито складає 5 євро за 1 000 штук сигар, 2,5 євро за 1 кг бездимного тютюну і 1 євро за 100 кілограмів тютюнової сировини.^{39,61} Експорт тютюнової продукції з України не обкладається акцизом.

Незважаючи на багаточисельні зміни податкової ставки з 2000 по 2007 рр., реальна податкова ставка

Діаграма 3.5: Ставка акцизного податку на сигарети з фільтром місцевого виробництва, 2000–2006 рр.

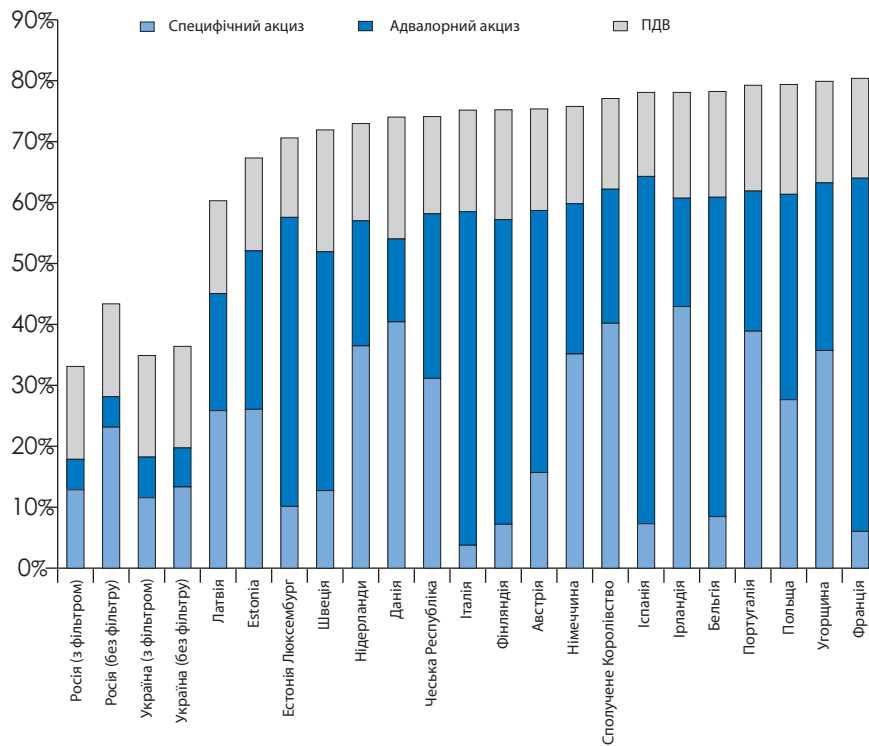
Джерело:
Дані Держкомстату України про ціни, опубліковані на сайті
http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm#Table_5.

залишилася майже незмінною і навіть знизилася з 2005 по 2006 рр. (Діаграма 3.5).

За розрахунками, основаними на даних Держкомстату, акцизний податок на сигарети з фільтром середнього класу (2,45 грн. за пачку) складав 0,42 грн. за пачку в 2007 році, а це приблизно 17 відсотків від роздрібною ціни. Акцизний податок на сигарети без фільтру (0,15 грн. = 0,03 дол. США) як відсоток від роздрібною ціни, досягає ледве вище 20 відсотків унаслідок специфічного компоненту акцизного податку. Ці рівні знаходяться набагато нижче, ніж податкові ставки в країнах, в яких успішно реалізується політика з боротьби з тютюном, де розмір ставки складає від двох

третіх до чотирьох п'ятих роздрібною ціни.⁶² Діаграма 3.6 ілюструє, що податкові ставки на тютюнову продукцію в Україні в 2007 році були значно нижче, ніж в інших європейських країнах. Ставка акцизного податку на сигарети без фільтру була навіть нижча, ніж в Росії.

На закінчення можна сказати, що з 2000 року реальні ціни на сигарети в Україні знижувалися, незважаючи на багаточисельні зміни в системі оподаткування тютюну. Крім того, податки на тютюн в Україні знаходяться на дуже низькому рівні, порівняно з іншими європейськими країнами. Враховуючи ці факти, з точки зору охорони здоров'я й економіки, податки на сигарети в Україні мають бути збільшені.

Діаграма 3.6: Податок як відсоток від роздрібної ціни в різних країнах в 2007 році.**Джерела:**

Дані для України засновані на наступному:

Красовський К. Підвищення податку, яке ніхто не відмітив. Бюлетень №26, опублікований під назвою «Тютюнової навар», січень 2007 р. Доступно на <http://www.glavred.info/archive/2007/01/11/141427-2.html>. Відвідане 12 серпня 2007 р.

Держкомстат України. Доступно на <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Відвідане 12 серпня 2007 р.

Дані для Росії засновані на наступних джерелах:

Росстат. Федеральна служба державної статистики. Москва: Федеральна служба державної статистики, 2006 р. Доступно на: <http://www.gks.ru/wps/portal/english>. Відвідане 31 липня 2007 р.

Дані для всіх інших країн засновані на наступних джерелах:

Європейська Комісія. Доповідь про структуру і ставки акцизного податку, що стягується з сигарет і іншої тютюнової продукції. Брюссель: Європейська Комісія, Директорат союзу з податкових і митних питань, 2007 р. Доступно на: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/consultations/tax/consultation_paper_tobacco_en.pdf. Відвідане 12 серпня 2007 р.

Пояснення до глави III

³² Zaridze D, Dvoirin V, Kobljakov V, Pisklov V. Smoking patterns in the USSR. IARC Sci Publ. 1986:75-86.

³³ ERC Statistics Intl Plc. Ukraine. Suffolk: ERC Group, 2004.

³⁴ Gilmore A, McKee M, Telishevsha M, Rose R. Epidemiology of smoking in Ukraine, 2000. Prev Med. 2001;33:453-461.

³⁵ Андреева Т, Красовський К. Зміни поширеності куріння в Україні в 2001-2005 рр. Tob Control. 2007;16:202-206.

³⁶ Gilmore A, Pomerleau J, McKee M, et al. Prevalence of smoking in 8 countries of the former Soviet Union: Results from the living conditions, lifestyles, and health study. Am J Public Health. 2004;94:2177-2187.

³⁷ Київський міжнародний інститут соціології. Тютюн в Україні: національне опитування щодо знань, ставлення та поведінки. Київ: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2005 р. Доступно на: http://www.icps.com.ua/doc/Tobacco_in_Ukraine_ENG.pdf. Відвідане 21 червня 2007 р.

³⁸ Perlman F, Bobak M, Gilmore A, McKee M. Trends in the prevalence of smoking in Russia during the transition to a market economy. Tob Control. 2007;16:299-305.

- ³⁹ Euromonitor International. Tobacco-Ukraine. Chicago: Euromonitor International, 2008. Доступно на: www.euromonitor.com/Tobacco_in_Ukraine. Відвідане 19 червня 2007 р.
- ⁴⁰ Україна - Київ. Глобальне опитування молоді щодо тютюну (ГОМТ) Довідка. Доступно на: http://www.cdc.gov/tobacco/global/gyts/factsheets/euro/1999/kyiv_factsheet.htm Відвідане червня 1 грудня 2007 р.
- ⁴¹ Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Smoking & Tobacco Use: Global Youth Tobacco Survey (GYTS) Ukraine Fact Sheet. Atlanta: Centers for Disease Control and Prevention; 2007. Доступно на: http://www.cdc.gov/tobacco/global/GYTS/factsheets/euro/2005/ukraine_factsheet.htm. Відвідане червня 10 серпня 2007 р.
- ⁴² Pampel F. Cigarette diffusion and sex differences in smoking. *J Health Soc Behav.* 2001;42:388-404.
- ⁴³ Lopez A, Collishaw N, Piha T. A descriptive model of the cigarette epidemic in developed countries. *Tob Control.* 1994;3:242-247.
- ⁴⁴ Gilmore A, McKee M. Tobacco and transition: An overview of industry investments, impact and influence in the former Soviet Union. *Tob Control.* 2004;13:136-142.
- ⁴⁵ Красовський К. Дані про вживання сигарет в Україні, Держкомстат України. 2007. Особисте спілкування з Доктором Росс.
- ⁴⁶ ERC Statistics Intl Plc. Ukraine. Suffolk: ERC Group, 2006.
- ⁴⁷ ERC Statistics Intl Plc. United Kingdom. Suffolk: ERC Group, 2006.
- ⁴⁸ Оподаткування тютюнової продукції в Україні: Напрямок до вимог ЄС. Київ: Інститут реформи; 2006 р.
- ⁴⁹ Parker J. CIS economic opportunities spur cigarette trade. Tobacco International. New York: Lockwood Publications, 2007. Доступно на: <http://www.tobaccointernational.com/0607/cis.htm>. Відвідане 10 вересня 2007 р.
- ⁵⁰ Peto R, Darby S, Deo H, Silcocks P, Whitley E, Doll R. Smoking, smoking cessation, and lung cancer in the U.K. since 1950: combination of national statistics with two case-control studies. *BMJ.* 2000;321:323-329.
- ⁵¹ Красовський К. Підвищення податку, яке ніхто не відмітив. Бюлетень №26, опублікований під назвою «Тютюновий навар», січень 2007 р. Доступно на: <http://www.glavred.info/archive/2007/01/11/141427-2.html>. Відвідане 12 серпня 2007 р.
- ⁵² Gallaher Group Plc. Investor Relations: Regulation and Litigation-2005-Full Year. Geneva: Gallaher Group, 2005. Доступно на: http://www.gallaher-group.com/ir/corporate/regulation_reports_2005fy.asp. Відвідане 10 вересня 2007 р.
- ⁵³ Красовський К. 2008 р. Особисте спілкування з Доктором Росс.
- ⁵⁴ Alcohol and Drug Information Center (ADIC-Ukraine). Tobacco expenditures of the population: legal cigarette market estimations. In: Tobacco or Health in Ukraine: Economic Issues, 2006 Update. Kiev: International Centre for Policy Studies, 2006. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm>. Відвідане 12 червня 2007 р.
- ⁵⁵ Shaw M, Mitchell R, Dorling D. Time for a smoke? One cigarette reduces your life by 11 minutes. *BMJ.* 2000;320:53.
- ⁵⁶ Centre for Addiction and Mental Health (CAMH). About tobacco. Toronto: Centre for Addiction and Mental Health, 2008. Доступно на: http://www.camh.net/About_Addiction_Mental_Health/Drug_and_Addiction_Information/about_tobacco.html. Відвідане 13 грудня 2007 р.
- ⁵⁷ United Nations Statistics Division. UNdata A World of Information. Доступно на: <http://data.un.org>. Відвідане 10 лютого 2008 р.
- ⁵⁸ Alcohol and Drug Information Center (ADIC-Ukraine). Tobacco or Health in Ukraine. Kiev: International Centre for Policy Studies, 2001. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2001/index.html>. Відвідане 10 серпня 2007 р.
- ⁵⁹ Красовський К, Андреева Т, Крісанов Д, Машляківський М, Руд Г. Економіка боротьби з тютюном в Україні з точки зору охорони здоров'я. Київ: Поліграф-Центр ТАТ; 2002:128.
- ⁶⁰ Красовський К. Податкові ставки в Росії, Україні, Білорусі, Грузії і Казахстані. 2007 р. Особисте спілкування з Доктором Росс.
- ⁶¹ Alcohol and Drug Information Center (ADIC-Ukraine). Tobacco or Health in Ukraine: Economic Issues, 2006 Update. Kiev: International Centre for Policy Studies, 2006. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/index.html>. Відвідане 12 червня 2007 р.
- ⁶² World Bank, Curbing the Epidemic: Governments and the Economics of Tobacco Control. Development in Practice. Washington: World Bank, 1999.

IV. ПОСТАЧАННЯ ТЮТЮНОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ

ВИРОБНИЦТВО, ІМПОРТ І ЕКСПОРТ

Україна на сьогодні є другим найбільшим ринком сигарет в колишньому Радянському Союзі, поступаючись лише Російській Федерації.⁶³ Як і в Росії, виробництво сигарет в Україні пережило сильні зміни після розвалу Радянського Союзу.

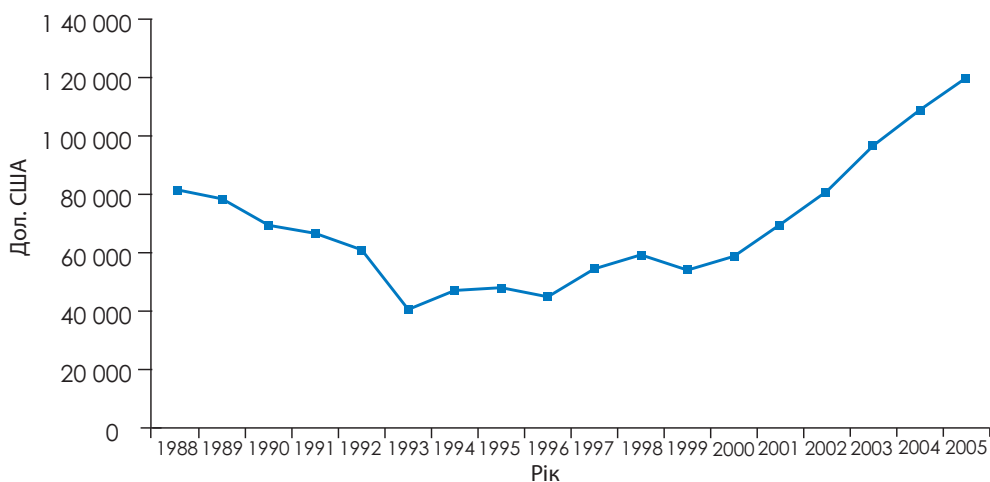
У радянські часи виробництво сигарет було досить стійким – приблизно 80 мільярдів штук на рік.⁶⁴ Проте, економічне сум'яття, що супроводжувало розвал Радянського Союзу, призвело до зниження виробництва в кінці 1980-х і браку сигарет на початку 1990-х (Діаграма 4.1). Транснаціональні тютюнові компанії, прагнучи потрапити на український ринок, другий за величиною в регіоні, зробили свої перші інвестиції в 1992 році і скоро придбали або заснували спільні підприємства разом із 6 із 11 діючих заводів з виробництва сигарет.^{65,66} З 1993 року виробництво почало міцніти (з незначними випадковими спадами в 1996 і 1999 рр., які швидше за все

Україна на сьогодні є другим найбільшим ринком сигарет в колишньому Радянському Союзі, поступаючись лише Російській Федерації.

були пов'язані з економічною кризою) (Діаграма 4.1). Як показують свідчення, збільшення виробництва відбувалося винятково за рахунок приватного сектору.*⁶⁷ У період з 2000 по 2005 рр. виробництво підвищилося на 104 відсотки з 58,7 до 120 млрд. штук (Діаграма 4.1 і Додаток 2).

До розвалу Радянського Союзу українські фабрики експортували значні партії сигарет до Росії.⁶⁸ Проте, скорочення вітчизняного виробництва в 1990-х роках обмежило експорт до торговельних угод, які уклалися з метою здобуття твердої валюти.⁶⁸ Хоча оцінки обсягу продажів сигарет, що публікуються різними організаціями, відрізняються, після порівняння безлічі джерел ми представляємо найбільш послідовні дані. Ці дані (Діаграма 4.2 і Додаток 4) свідчать про те, що, незважаючи на низький обсяг виробництва на початку 1990-х, експорт тривав, і в 1995 році досяг досить

Діаграма 4.1: Виробництво сигарет в Україні, 1988–2005 рр.

Джерела:

Міжнародний Євромонітор. Tobacco-Ukraine. 2007. Chicago: Euromonitor International, 2008. Доступно на: www.euromonitor.com/Tobacco_in_Ukraine.
Відвідане 19 червня 2007 р.

Статистичний відділ ООН. UNdata A World of Information. Доступно на: <http://data.un.org>. Відвідане 10 лютого 2008 р.

* В Україні уряд все ще володіє незначною долею тютюнової промисловості.

високого рівня, можливо, відображаючи потребу країни у твердій валюті на той час.⁶⁹ Близько п'яти відсотків сигарет, вироблених в Україні, експортовано в 2005 році.

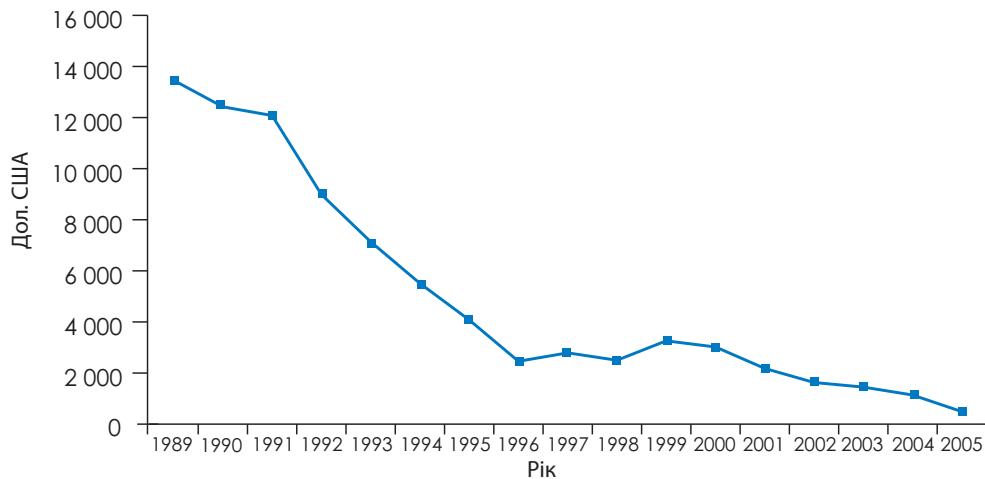
Зараз Україна і Росія є найбільшими експортерами вироблених сигарет в інші країни колишнього Радянського Союзу, і Україна є основним імпортером сигарет до Росії.⁷⁰ Сигарети, що імпортуються до України, в основному прибувають з країн ЄС і Росії.⁷¹

На відміну від виробництва сигарет, виробництво тютюнової сировини в Україні знижувалося з 1980-х рр. (Діаграма 4.3). Географічний район, призначений для вирощування тютюнового листа, скоротився з 21 730

На відміну від виробництва сигарет, з 1980-х рр. виробництво тютюнової сировини в Україні знижувалося.

гектарів в 1980 році до 620 гектарів у 2005 році.⁶⁹ Відповідно, обсяг виробництва тютюнової сировини в Україні знизився з 15 980 метричних тонн у 1980 році до 490 метричних тонн у 2005 році.⁶⁹ Спад був викликаний рядом чинників, у тому числі засухою, припиненням радянських субсидій для сільськогосподарського виробництва^{72,73} і політикою щодо скорочення виробництва в рамках оздоровчої кампанії Горбачова в 1980-х рр.* Проте, основна причина скорочення виробництва тютюнової сировини полягала в переході від виробництва традиційних радянських сигарет, для яких використовувався місцевий тютюн, до виробництва сигарет на західний зразок, для яких була потрібна імпортна сировина. У результаті, фабрики з виробництва сигарет в Україні зараз обробляють здебільшого імпортну тютюнову сировину. Україна імпортувала близько 94 000 тонн тютюнової сировини в 2006 році,⁷⁰ майже весь свій попит на тютюнову сировину.⁶⁵ Незважаючи на те, що Україні потрібно більше

* Оздоровча кампанія Горбачова, яка в основному була спрямована на скорочення вживання алкоголю, також намагалася скоротити вживання сигарет шляхом зменшення постачань сировини та виробництва сигарет.

Діаграма 4.3: Виробництво тютюнової сировини в Україні, 1989–2005 рр.

Джерела:

Міжнародний Євромонітор. Tobacco-Ukraine. 2007. Chicago: Euromonitor International, 2008. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/index.html>. Відвідане 19 червня 2007 р.

Статистичний відділ ООН. UNdata A World of Information. Доступно на: <http://data.un.org>. Відвідане 10 лютого 2008 р.

тютюнової сировини, ніж вона виробляє, Україна все одно експортує частину своєї тютюнової сировини в основному в сусідні колишні радянські республіки, наприклад, у Росію та Білорусь.⁶⁹

Незважаючи на позитивний чистий торговельний баланс сигарет (Додаток 4), загальний торговельний баланс тютюну є негативним унаслідок імпорту свіжого листа тютюну. У доларовому вираженні торговельний дефіцит у 2005 році склав 267,5 млн. дол. США.⁶⁹ За оцінками, упродовж 10-річного періоду з 1996 по 2005 рр., Україна витратила 1,4 млрд. дол. США своєї твердої валюти на тютюн.⁶⁹

Як і у більшості колишніх радянських республік, український ринок сигарет певною мірою характеризується контрабандою і нелегальним виробництвом. Контрабанда як в малих, так і у великих кількостях досить поширена в Україні (Довідка 4.1).

У першій половині 1990-х років, коли ринок сигарет переживав дефіцит продукції, а транснаціональні тютюнові компанії ще не повністю налагодили своє

виробництво, контрабанда тютюнової продукції була широко поширена в Україні. Проте, оцінки долі контрабандних сигарет протягом цього часу, в основному міжнародних марок, сильно розрізняються: за оцінками ВООЗ, ця частина складає від 5 до 9 відсотків,⁷⁴ тоді як за оцінками Євромонітора, продаж контрабандної продукції складає від 40 до 60 відсотків.⁷¹

Як тільки приватизовані українські фабрики почали виробляти більші обсяги високоякісних сигарет, контрабанда міжнародних марок знизилася, і дешеві сигарети без фільтру,* які в основному переправлялися з Росії та Молдови, стали найпопулярнішою контрабандною продукцією.⁷¹ За твердженням Євромонітора, контрабанда знизилася з 40 - 60 відсотків у минулому до 10 - 20 відсотків в період між 1997 і 1998 рр.,⁷¹ і в 2005 році обсяг контрабандних сигарет на українському ринку був незначний (близько 2 відсотків від законних продажів).⁷¹ Окрім сигарет без фільтру, на сьогодні контрабандна продукція, яка не виробляється в Україні, включає сигари, сигарілли, самокрутки і тютюн для курильних трубок.⁷¹

* За даними неопублікованого звіту, контрабандні сигарети в 1999 році були в два рази дешевші, ніж сигарети, які вироблялися легально. (М. Машляківський. Досягнення цілей політики боротьби з тютюном в Україні через економічні інструменти. Неопублікований звіт. Будапешт: Open Society Institute; 2004. Доступно на: <http://jobfunctions.bnet.com/thankyou.aspx?authId=F3NP9ZM6NotOlk81/Cx/LEkN3uPf3EZaf1c7OA32chhMKoZBMBdbwTRQPUIZmxMsM&&docId=161755&iew=161755&load=1>). Відвідане 21 вересня 2007 р.

Довідка 4.1: Незаконна торгівля сигаретами: нелегальні продажі і контрабанда

- Нелегальний продаж - це нелегальна міжнародна торгівля тютюною продукцією в невеликих обсягах, яка не призначена для особистого користування. Зазвичай сюди належать продажі сигарет у розмірі до 100 000 штук. Податок на ці сигарети зазвичай стягується в країні походження.
- Контрабанда включає крупний, організований нелегальний продаж тютюнової продукції, за яку не було сплачено мито. Нелегальний продаж існує за рахунок різниці цін, тоді як контрабанда приносить дохід від повного ухилення від податків (в більшості випадків). Вважають, що контрабанда асоційована з присутністю організованої злочинності та співучастю тютюнової промисловості.
- Промисловість отримує дохід від незаконної торгівлі через безліч способів: вона стимулює споживання, коли контрабандні сигарети продаються дешевше, ніж законні сигарети (промисловість отримує вигоду незалежно від того, законно чи незаконно потрапляють сигарети на ринок), і це дає можливість промисловості проникати на ті ринки, де її діяльність обмежена. Крім того, промисловість використовує присутність контрабандних сигарет як привід для того, щоб добитися зниження податків на тютюн, не зважаючи на збільшення підтверджень своєї власної прямої участі в контрабанді. Судові позови проти транснаціональних тютюнових компаній призвели до укладання угод, підписаних у 2004 і 2007 рр. між Європейською Комісією і компаніями Philip Morris та RJ Reynolds (остання зараз також включає компанію Gallaher), в угодах установа система, у тому числі система великих виплат з боку ТТК в Європейську Комісію, щоб запобігти контрабанді і підробці.

Детальнішу інформацію відносно ролі тютюнової промисловості в контрабанді можна отримати на сайтах Центру суспільної чесності (http://www.publici.org/story_01_030301.htm#newsstories). Зміст угоди між Європейською Комісією і компанією Philip Morris доступний на: http://ec.europa.eu/anti_fraud/budget/agreement.pdf.

Джерело: Адаптовано з публікації: Gilmore A, Osterberg E, Heloma A, Zatonski W, Delcheva E, McKee M. Free Trade Versus the Protection of Health: The Examples of Alcohol and Tobacco. In: Maclehorse L, McKee M, Nolte E, editors. Health Policy and European Union Enlargement. Berkshire: Open University Press; 2004. p. 198-224.

Під час опитування, проведеного в 2005 році, дослідники КМІС попросили 2 239 респондентів показати свої пачки сигарет, і таким чином було підтверджено зниження рівня контрабанди в Україні. Переважна більшість (95 відсотків) пачок сигарет мала українські марки державного мита і попередження про шкоду для здоров'я, що вказувало на те, що сигарети були куплені легально. Більшість нелегальних пачок сигарет мала російські марки державного мита. Майже всі нелегальні пачки сигарет були куплені в маленьких продовольчих магазинах або у вуличних торговців (у протилежність універсамам або крупним магазинам).⁸⁰

Зниження нелегальних постачань до України збігається в значній мірі зі збільшенням вітчизняного виробництва, це значить, що ТТК використовували нелегальну продукцію в той період, поки місцеве виробництво не могло бути збільшене.⁸¹ Хоча існує думка, що незаконні постачання сигарет пов'язані з різницею в оподаткуванні країн, переважна більшість доказів вказує на те, що такі відмінності грають дуже маленьку роль.⁸² Автори неопублікованого звіту за допомогою економетричної моделі попиту на сигарети в Україні прийшли до висновку, що підвищення акцизної

ставки на 10 відсотків в Україні може призвести до зниження законних продажів максимум на 1 відсоток у результаті зростання контрабанди на 1 відсоток.⁸³ За твердженням авторів звіту, контрабанда не викликана лише різницею податків; швидше, інші важливі чинники, як, наприклад, різниця цін (замість податку) на сигарети, відносний контроль за правопорядком і рівень корупції визначають рівень контрабанди.⁸³

Хоча сигарети, які потрапляють до України контрабандою, склали відносно маленьку частину ринку в середині 2000-х, контрабанда сигарет з України викликає велике занепокоєння в багатьох європейських країнах. За оцінками, 30 мільярдів сигарет (тобто кожна четверта сигарета, виготовлена в Україні) незаконно експортуються з України.

Хоча сигарети, які потрапляють до України контрабандою, склали відносно маленьку частину ринку в середині 2000-х, контрабанда сигарет з України викликає велике занепокоєння в багатьох європейських країнах. За оцінками, 30 мільярдів сигарет (тобто кожна четверта сигарета, виготовлена в Україні) незаконно експортуються з України.⁸⁴ Зважаючи на низькі податкові ставки в Україні, немає жодної необхідності уникати сплати податків, оскільки величезні доходи можна отримати навіть із законної покупки сигарет в Україні для подальшої контрабанди до країн ЄС.⁸⁵ Проблему контрабанди з України можна вирішити за допомогою таких інструментів, як, наприклад, маркування, дослідження і відстежування, моніторинг і збір даних, санкції, конфіскація устаткування, сигарет і доходів, співпраця, ліцензування та інше. Заходи, засновані на доказах того, що, окрім різниці податків / цін, інші чинники, як, наприклад, робота правоохоронних органів і корупція, грають важливішу роль у вирішенні проблеми контрабанди.⁸⁶

СТРУКТУРА ТЮТЮНОВОГО РИНКУ

Після розвалу Радянського Союзу ТТК прийшли на ринок України на початку 1990-х перш за все через купівлю старих радянських тютюнових заводів.⁸⁷ До 2000 року українська тютюнова промисловість була під

контролем ТТК, які володіли більше ніж 80 відсотками ринку (Таблиця 4.1). Згодом цей контроль зріс; ТТК зараз контролюють більш ніж 97 відсотків ринку. Місцевим виробникам важко конкурувати з ТТК і зараз, вони в основному виробляють низькоякісні сигарети без фільтру.⁸⁸ У 2006 році лідером за обсягом продажів була компанія Philip Morris - Ukraine (PM) (34 відсотки ринку),⁷¹ за нею слідувала компанія Reemtsma (Imperial Tobacco) (19 відсотків), потім компанія Gallaher Ukraine (колишня компанія Liggett-ducate Ukraine) (17 відсотків), потім компанія British American Tobacco (BAT) (15 відсотків) і компанія Japan Tobacco International (JTI) (14 відсотків) (Таблиця 4.1).⁸⁹ Проте, після того, як компанія JTI поглинула компанію Gallaher в 2007,⁹⁰ її доля на ринку досягла приблизно рівня PM, таким чином підсилюючи конкуренцію на самому верху ринку.

Україна, як і Росія, є однією з декількох країн у регіоні, в якій після приватизації в 1990-х рр. був встановлений дійсно конкурентоздатний ринок.⁶⁶ Прихід закордонних інвесторів на ринок супроводився багатьма особливостями інтенсивної конкуренції ринку, наприклад, масовими рекламними кампаніями і введенням раніше невідомого брендингу в Україні.⁸⁷ ТТК скоро стали найкрупнішими рекламодавцями на ТВ і радіо.⁷²

Таблиця 4.1: Долі ринку виробників, 2000–2006 рр.

	% обсяг						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Philip Morris Ukraine	22,6	28,5	27,2	32,5	32,8	33,4	33,6
Reemtsma-Ukraine	34,0	23,0	27,2	21,7	19,5	18,7	18,7
Gallaher Ukraine ^a	—	2,4	7,5	11,6	14,5	16,2	16,6
A/T BAT-Prilucky ^b	16,8	22,0	18,8	16,5	17,0	16,2	15,1
JTI Ukraine	8,6	8,6	11,2	12,5	12,3	12,9	13,7
Інші	18,0	15,5	8,1	5,2	3,9	2,6	2,3

^a Була включена в категорію «останні» в 2000 році.

^b Зареєстроване ім'я компанії BAT

Джерело:

Статистика ERC Intl Plc. Ukraine. Suffolk: ERC Group, 2006.

У першій половині 2006 року долі ринку сигарет з фільтром і без фільтру склали 7,7 відсотка і 92,3 відсотка продажів відповідно. Це вказує, що сигаретам з фільтром надається більша перевага.

Після приходу ТТК Європейський банк реконструкції і розвитку швидко визнав тютюнову галузь в Україні основною галуззю інвестицій. У період з 1992 по 2000 рр. загальна сума прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у тютюнову галузь досягла більше 152,9 млн. дол. США, близько 4 відсотків всіх ПІІ протягом цього періоду.⁸⁷ Існують деякі докази того, що вживання сигарет в країнах колишнього Радянського Союзу, які отримали інвестиції в тютюнову галузь, збільшилося набагато більше, ніж в країнах, які не отримали подібних інвестицій.⁷²

З приходом ТТК український ринок сигарет змінився щодо типів продукції. У 1997 році 74 відсотки всіх сигарет, виготовлених в Україні, були без фільтру.⁹¹ Проте, їх доля знизилася до 39 відсотків до 1999 року, частково у відповідь на введення рівних податків поряд з сигаретами з фільтром у 1998 році.⁹¹ Тенденція до зниження виробництва сигарет без фільтру зупинилася в 2001 році, коли ці сигарети знов отримали свою податкову перевагу (за рахунок 39-відсоткового зниження податкових доходів, що отримуються від цього виду сигарет).⁹² Незважаючи на це підвищення, доля сигарет без фільтру почала знову падати. На першу половину 2006 року долі ринку сигарет з фільтром і без фільтру склали 7,7 відсотка і 92,3 відсотка продажів⁸⁹ відповідно, що явно вказує на те, що сигаретам з фільтром надається більша перевага. Хоча звичайні сигарети і продовжують домінувати, складаючи приблизно дві третини продажів, популярність «легких» сигарет також зростає.⁸⁹ Як описано нижче, недавно були прийняті заходи, щоб заборонити використання цього та інших оманливих термінів для тютюнової продукції.

НАДХОДЖЕННЯ ВІД ПОДАТКУ НА ТЮТЮНОВІ ВИРОБИ І ВІДНОСНА ВАЖЛИВІСТЬ ПОДАТКУ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Урядовий дохід від акцизних податків на тютюн стійко зростає в номінальному вираженні з 1996 року (Таблиця 4.2). Тимчасове зниження стягнення акцизного податку в 2000 році, незважаючи на жодні спостережувані зміни у споживанні сигарет у порівнянні з 1999 роком, стало результатом змін податкової політики, коли уряд понизив ставку акцизного податку і впровадив асигнований компонент податку на сигарети (Див. Главу III). У період з 2001 по 2005 рр. доходи з акцизного податку зросли з 583 млн. грн. до 1,8 млрд. грн. (114,3 млн. дол. США до 352,9 млн. дол. США), що в номінальному вираженні склало 206-відсоткове зростання, а в реальному вираженні – 133-відсоткове зростання. З 1,8 млрд. грн. доходів від акцизного податку в 2005 році близько 70 відсотків надійшло від специфічного акцизного податку, а останні 30 відсотків – від адвалорного компоненту акцизного податку.⁶⁹ У 2005 році дохід від акцизного податку на тютюн склав 24 відсотки доходу від акцизних податків та 1,8 відсотка від всіх податкових доходів.

Зібраний податок з сигарет є досить низьким порівняно з розміром ринку. У 2004 році зібраний акцизний податок в Україні (1,5 млрд. грн., або 0,28 млрд. дол. США) був на одному рівні з таким самим податком у Словенії, але набагато нижчим у порівнянні з Італією та Німеччиною (Таблиця 4.3). У 2004 році Україна збрала 17 дол. США в податках на тютюн на курця, тоді як Італія збрала приблизно 1 019 дол. США на курця (Таблиця 4.3). Такий низький рівень збору податків зберігається незважаючи на те, що акцизний податок стягується, за оцінками, з 25 відсотків сигарет проданих, але не спожитих в Україні.

У період з 2001 по 2005 рр. доходи з акцизного податку вирости з 583 млн. грн. до 1,8 млрд. грн. У номінальному вираженні це склало 206-відсоткове зростання, а в реальному вираженні – 133-відсоткове зростання.

Таблиця 4.2: Надходження від акцизу в Україні

	1996	1997	1998	1999	2000*	2001	2002	2003	2004	2005
Надходження від акцизу на тютюн (млн. грн)	54	129	287	522	446	583	684	865	1 465	1 782
Податок до Пенсійного фонду (млн. грн)	–	–	–	30	128	143	178	220	–	–
Загальний номінальний дохід від акцизного податку на тютюн (млн. грн)	54	129	287	552	574	726	862	1 085	1 465	1 782
Загальний реальний дохід від акцизного податку на тютюн (млн. грн)	110	226	457	708	574	648	764	914	1 132	1 213
Дохід від акцизного податку на тютюн як % від загального акцизного податку	дані відсутні	дані відсутні	дані відсутні	55,6%	34,8%	37,5%	25,4%	23,3%	24,0%	24,3%
Дохід від акцизного податку на тютюн як % від загального податкового доходу	дані відсутні	дані відсутні	дані відсутні	3,9%	2,9%	3,3%	3,0%	2,0%	2,3%	1,8%
Акцизний податок на тютюн як % від ВВП	0,07%	0,14%	0,28%	0,40%	0,26%	0,29%	0,30%	0,32%	0,42%	0,43%

Примітка:

* Базовий рік

Джерело:

Розрахунки автора засновані на даних Державної Податкової Адміністрації, опубліковані на сайті Інформаційного Центру з проблем алкоголю і наркотиків (Adic-Ukraine). Тютюн або Здоров'я в Україні: Економічні проблеми, 2006. Київ: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2006. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/index.html>.

Відейдане 12 червня 2007 р.

РЕГУЛЮВАННЯ ТЮТЮНОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЛІТИКУ

У той час, коли Україна була частиною Радянського Союзу, існувало дуже мало законів з контролю над тютюном. Наприклад, тютюнова продукція оподатковувалася, але на дуже низькому рівні, обов'язкові попередження про шкоду куріння для здоров'я на пачках сигарет вже були введені в 1979 році, і реклама тютюну була заборонена.⁶⁸

Як і в більшій частині колишнього Радянського Союзу, крупні прямі іноземні інвестиції транснаціональних тютюнових компаній на початку

1990-х рр. у тютюновий ринок сформували політику з контролю над тютюном в Україні.⁷² ТТК використовували свій політичний вплив, щоб забезпечити сприятливі умови для свого бізнесу, коли Україна була в процесі прийняття нової Конституції з новими системами законодавства та оподаткування. Незабаром після отримання незалежності в 1991 році Україна відмінила заборону на рекламу тютюну. У той час в Україні не було жодних громадських організацій, які б протистояли впливу тютюнової промисловості.⁷²

Наприкінці 2005 року Україна ухвалила Закон з контролю над тютюном,⁹³ але більшість положень не

Таблиця 4.3: Податки, зібрані в 2004 році

Країна	Зібрані акцизні податки в млрд. дол. США	Зібрані акцизні податки на курця в дол. США
Італія	10,74	1 019
Німеччина	15,69	829
Франція	10,46	817
Словенія	0,29	709
Польща	2,52	256
Болгарія	0,75	255
Росія ^a	0,81	18
Україна ^b	0,28	17

^a Герасименко Н, Заридзе Д, Захарова Г, редактори. Здоров'я і Тютюн: Факти і цифри. 2007 р.

^b ERC Group Plc; 2005 р.

Джерела:

Європейська Комісія. Доповідь про структуру і ставки акцизного податку, що стягується з сигарет і іншої тютюнової продукції. Брюссель: Європейська Комісія, Директорат союзу з податкових і митних питань, 2007 р. Доступно на:

http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/consultations/tax/consultation_paper_tobacco_en.pdf. Відвідане 12 серпня 2007 р.

Наприкінці 2005 року Україна ухвалила Закон з контролю над тютюном, але більшість положень не були повністю здійснені. Існує певне законодавство з контролю над тютюном, але виконання Закону залишається слабким.

була повністю здійснена. Існує деяке законодавство з контролю над тютюном, але виконання закону залишається слабким.⁷¹ Україна ратифікувала Рамкову Конвенцію з контролю над тютюном (РККТ) у 2006 р. Відповідно до однієї зі статей РККТ, починаючи з січня 2007 року Україна заборонила використання на сигаретах термінів, що вводять в оману, як, наприклад, «легкі», «суперлегкі» і «ультралежки».⁷¹

Пояснення до глави IV

⁶³ ERC Statistics Intl Plc. Ukraine. 2005.

⁶⁴ United Nations Statistics Division. Common database. Доступно на: http://unstats.un.org/unsd/cdb/cdb_simple_data_extract.asp. Відвідане 20 червня 2007 р.

⁶⁵ Красовський К, Андрєєва Т, Крісанов Д, Машляківський М, Руд Г. Економіка боротьби з тютюном в Україні з точки зору охорони здоров'я. Київ: Поліграф-Центр ТАТ; 2002:128.

⁶⁶ Gilmore A. Tobacco and Transition: Understanding the Impact of Transition on Tobacco Use and Control in the Former Soviet Union. Thesis submitted to the London School of Hygiene and Tropical Medicine, London, England. 2005. Доступно на: <http://repositories.cdlib.org/context/tc/article/1230/type/pdf/viewcontent/>. Відвідане 2 липня 2008 р.

⁶⁷ Yurekli A, Beyer J. Did the Entry of Private Cigarette Producers in Turkey and Ukraine Increase Cigarette Consumption? [неопублікований звіт]. Washington DC: World Bank. September 2002.

⁶⁸ ERC Statistics Intl Plc. Ukraine. 2004.

⁶⁹ Інформаційний Центр з Проблем Алкоголю і Наркотиків (ADIC). Тютюн або Здоров'я в Україні: Економічні Проблеми, 2006 р. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/index.html>. Відвідане 12 червня 2007 р.

⁷⁰ Parker J. CIS economic opportunities spur cigarette trade. Tobacco International. June 2007. Доступно на: <http://www.tobaccointernational.com/0607/cis.htm>.

⁷¹ Міжнародний Євромонітор. Tobacco-Ukraine. 2007 Доступно на: www.portal.euromonitor.com. Відвідане 19 червня 2007 р.

⁷² Gilmore A, McKee M. Exploring the impact of foreign direct investment on tobacco consumption in the former Soviet Union. Tob Control. 2005;14:13-21.

- ⁷³ East European production can be revived. *World Tobacco for Russia and Eastern Europe*. 1996;II:10-16.
- ⁷⁴ Mackay J, Eriksen M. *The Tobacco Atlas*. Geneva: World Health Organization; 2002.
- ⁷⁵ World Customs Organization, *Customs and Tobacco Report 2006*. WCO Annual Report 2006. World Customs Organization, June 2007.
- ⁷⁶ Joossens L, Raw M. Cigarette Smuggling in Europe: Who Really Benefits? *Tobacco Control*. 1998;7:66-71.
- ⁷⁷ Joossens L. *Smuggling and Cross-border Shopping of Tobacco Products in the European Union: A Report for the Health Education Authority*, London. London, England: Health Education Authority; 1999. Доступно на: <http://www.nice.org.uk:80/niceMedia/documents/smuggling.pdf>.
- ⁷⁸ Campbell D, Maguire K. Clarke company faces new smuggling claims. *Guardian*. Aug. 22, 2001. Доступно на: <http://www.guardian.co.uk/politics/2001/aug/22/conservatives.britishamericantobaccobusiness>.
- ⁷⁹ The International Consortium of Investigative Journalists. *Tobacco Companies Linked to Criminal Organizations in Lucrative Cigarette Smuggling*. The Center for Public Integrity. Mar. 3, 2001. Доступно на: <http://www.publicintegrity.org/report.aspx?aid=351>. Відвідане 16 серпня, 2003 р.
- ⁸⁰ Київський міжнародний інститут соціології. Тютюн в Україні: національне опитування щодо знань, ставлення та поведінки. 2005. Доступно на: http://www.icps.com.ua/doc/Tobacco_in_Ukraine_ENG.pdf. Відвідане 21 червня, 2007 р.
- ⁸¹ Gilmore A, McKee M. Moving east: How the transnational tobacco industry gained entry to the emerging markets of the former Soviet Union-Part I: Establishing cigarette imports. *Tob Control*. 2004;13:143-150.
- ⁸² Joossens L, Chaloupka F, Merriman D, Yurekli A. Issues in the smuggling of tobacco products. In: Jha P, Chaloupka F, eds. *Tobacco Control in Developing Countries*. New York, NY: Oxford University Press; 2000.
- ⁸³ Mashlyakivskyy M. *Achieving Tobacco Control Policy Goals in Ukraine via Economic Tools*. [unpublished report]. Budapest, Hungary: Open Society Institute; 2004. Available from: http://www.policy.hu/mashlyakivskyy/final_policy.pdf.
- ⁸⁴ Красовський К. Підвищення податку, яке ніхто не відмітив. Бюлетень №26, опублікований під назвою «Тютюновий навар», січень 2007 р. Доступно на: <http://www.glavred.info/archive/2007/01/11/141427-2.html>. Відвідане 12 серпня 2007 р.
- ⁸⁵ Машляківський М. Оподаткування тютюну в Україні. [неопублікована робота].
- ⁸⁶ Merriman D, Yurekli A, Chaloupka F. How big is the worldwide smuggling problem? In: Jha P, Chaloupka F, eds. *Tobacco Control Policies in Developing Countries*. New York, NY: Oxford University Press; 2000:365-392.
- ⁸⁷ Gilmore A, McKee M. Tobacco and transition: An overview of industry investments, impact and influence in the former Soviet Union. *Tob Control*. 2004;13:136-142.
- ⁸⁸ Інформаційний Центр з Проблем Алкоголю і Наркотиків (ADIC). Економічний аналіз попиту на тютюн в Україні. В: Тютюн або Здоров'я в Україні. 2001 р. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2001/index.html>. Відвідане 7 вересня 2007 р.
- ⁸⁹ ERC Statistics Intl Plc. *Ukraine*. 2006.
- ⁹⁰ Gallaher agrees .7.5bn Japan Tobacco takeover. *Scotsman.com*. December 15, 2006. Доступно на: <http://news.scotsman.com/tobacco/Gallaher-agrees-75bn-Japan-Tobacco.2835430.jp>. Відвідане 6 лютого 2008 р.
- ⁹¹ Tobacco production and consumption. *Cigars-Smoke.com*. Доступно на: <http://www.cigars-smoke.com/index12.shtml>. Відвідане 12 серпня 2007 р.
- ⁹² Оподаткування тютюнової продукції в Україні: Напрямок до вимог ЄС. Київ: Інститут реформ; 2006.
- ⁹³ Верховна Рада України. Закон України № 2899-IV Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення. Діє з 25 жовтня 2005 р.

V. ЕЛАСТИЧНІСТЬ ПОПИТУ ЗА ЦІНАМИ НА ТЮТЮНОВУ ПРОДУКЦІЮ

Щоб зрозуміти, як ціна тютюнової продукції впливає на споживчу поведінку курців, економісти оцінюють еластичність попиту за цінами на сигарети. Еластичність попиту вимірює чутливість покупців до змінювання цін. Еластичність попиту за цінами на сигарети має дуже сильне політичне значення. Як тільки еластичність цін встановлена, можна визначити, на скільки необхідно збільшити ціну для того, щоб досягти бажаного зниження вживання і добитися бажаного збільшення урядового доходу від податків. Дослідження впливу попиту за цінами на сигарети, проведені як в країнах з низьким, так і в країнах з високим достатком, дають досить великі розбіжності в своїх оцінках залежно від досліджуваного населення, а також даних та методів, використаних для вивчення. Проте, більшість досліджень свідчать про те, що 10-відсоткове збільшення цін на сигарети може призвести до зниження попиту на сигарети на 2,5 – 5 відсотків.⁹⁴

В Україні існує дуже мало досліджень еластичності цін, а багато досліджень не було опубліковано у виданнях, що рецензуються. Наприклад, у дослідженні, проведеному в 2002 році К. Красовським та іншими, були використані мікродані з опитування 2001 року, щоб оцінити еластичність цін для різних груп (з високим, середнім і низьким доходами) та для різних вікових груп (від 14 до 17 років, від 18 до 28 років і старше 29) (Таблиця 5.1).⁹⁵ У цілому, еластичність попиту за цінами на сигарети була визначена на рівні -0,4. Старші курці і курці з високими доходами

продемонстрували знижену еластичність цін (тобто вони менш чутливі до змінювання цін на сигарети).⁹⁵ Загальна еластичність доходу була оцінена на рівні +0,06, що означає, що 10-відсоткове збільшення родинного доходу може викликати зростання попиту на сигарети приблизно на 0,6 відсотка.⁹⁵

В одній неопублікованій доповіді стверджується, що загальна короткострокова еластичність цін складає -0,3, а довгострокова еластичність цін складає -0,48.⁹⁶ У дослідженні були використані макродані щомісячних продажів, засновані на інформації Держкомстату про виробництво, імпорт та експорт за період з 1997 по 2003 рр.⁹⁶ Короткострокова еластичність попиту відносно акцизного податку склала -0,06, що означає, що 10-відсоткове зростання акцизної податкової ставки може скоротити попит на сигарети на 0,6 відсотка. Довгострокова податкова еластичність попиту була на більш високому рівні: -0,09.⁹⁶ Незначна зміна попиту у відповідь на податок на тютюн (і більша чутливість до підвищення цін) була пов'язана з низькими податковими ставками на тютюн, зважаючи на те, що 10-відсоткове збільшення податкової ставки може підняти реальні ціни на сигарети лише на 2 відсотки.⁹⁶ Короткострокова еластичність доходу, за результатами цього дослідження, склала +0,21, а довгострокова склала +0,33. Це означає, що 10-відсоткове збільшення родинного доходу може збільшити вживання сигарет на 2,1 відсотка і на 3,3 відсотка в короткостроковому і довгостроковому вираженні відповідно.⁹⁶ Чутливість доходів у цьому дослідженні виявилася вища в порівнянні з дослідженням 2002 року, ймовірно, внаслідок різних даних і методів, використаних у двох дослідженнях.

Таблиця 5.1: Еластичність попиту за цінами залежно від доходу і віку

	Низький дохід	Середній дохід	Високий дохід
14–17 років	-0,65	-0,70	-0,52
18–28 років	-0,37	-0,42	-0,24
29+ років	-0,28	-0,33	-0,15

Джерело:

Красовський К та інші. Економіка боротьби з тютюном в Україні з точки зору охорони здоров'я. Київ: Поліграф-Центр ТАТ; 2002:128

Дослідження Світового Банку, опубліковане в 2004 році, повідомляє про те, що еластичність цін для молоді, яка курить, знаходиться на рівні $-0,49$, а це говорить про те, що 10-відсоткове збільшення цін на сигарети може понизити вживання сигарет на 4,9 відсотка серед людей у віці від 11 до 17 років.⁹⁷ У дослідженні були використані дані Глобального опитування молоді щодо тютюну, проведеного в 1999 році в 100 школах Києва (4 156 учасників). Згідно з результатами дослідження, податкова політика, за якій ціни на сигарети будуть збільшені, є ефективним методом боротьби з тютюном, що може скоротити куріння серед молоді.⁹⁷

За нашими оцінками, 10-відсоткове зменшення доступності сигарет може скоротити продаж на 1 відсоток. Це говорить про те, що співвідношення ціни і доходів грає важливу роль у попиті на сигарети в Україні.

Ми провели своє власне дослідження еластичності цін на основі послідовних щомісячних даних Держкомстату з січня 1997 року по травень 2006 року. Так само, як і в неопублікованому звіті, згаданому вище,⁹⁶ ми простежили залежність еластичності від родинного доходу і використовуємо дані про законні продажі як параметри споживання. На відміну від результатів попереднього дослідження, ми не прийшли до висновку, що ціни на сигарети істотно впливають на місцевий легальний продаж сигарет. Проте, істотне позитивне взаємовідношення було виявлено між доступністю сигарет, визначеною як співвідношення ціни сигарет до середнього доходу, і місцевим легальним продажем. За оцінками, 10-відсоткове зменшення доступності сигарет може скоротити продажі на 1 відсоток, що говорить про те, що співвідношення ціни до доходу грає важливу роль у попиті на сигарети в Україні. Результат нашого дослідження збігається з оцінками еластичності попиту за ціною на сигарети в Росії, де вважається, що широкий діапазон цін на сигарети, їхня висока доступність та слабкі заходи боротьби з тютюном несуть відповідальність за низьку

Зважаючи на низькі ціни на сигарети, широкий ціновий діапазон, мінімальні заходи з охорони здоров'я та боротьби з курінням, а також високий рівень соціальної прийнятності куріння, можна передбачити, що реакція у відповідь на зміну цін в Україні знаходиться на низькому рівні еластичності цін – від $-2,5$ до $-5,0$, тобто такі ж оцінки, які зазвичай застосовуються для країн, де рівень доходів такий самий, як в Україні.

чутливість до цін, оскільки споживачі можуть пристосуватися до підвищення цін і податків або перейшовши на дешевші сигарети, або витрачаючи лише трохи більше на свої покупки.

Співвідношення реакції у відповідь на підвищення цін на сигарети, до зміни марок сигарет серед споживачів ще не було досліджено в Україні або в Росії. Проте, національне опитування, проведене в Україні в 2001 році, в якому ставилися відповідні питання, свідчить про те, що близько 18 відсотків курців перейшли б на дешевші сигарети, якби ціни на сигарети «істотно збільшилися», близько 17 відсотків курців спробували б кинути курити, 18 відсотків стали б курити менше сигарет, а 31 відсоток не змогли би змінити свою поведінку у відповідь на таке невизначене «істотне» підвищення цін.⁹⁵ Серед підлітків, особливо з сімей з низьким рівнем доходів, відсоток тих, хто б кинув курити, вищий, ніж серед дорослих.

На закінчення можна сказати, що більшість доказів свідчать про те, що споживачі в Україні чутливі до змін цін на сигарети та їх доступність, але величина цієї відповіді неясна. Враховуючи низькі ціни на сигарети, широкий ціновий діапазон, мінімальні заходи з охорони здоров'я і боротьби з курінням, а також високий рівень соціальної прийнятності куріння, можна передбачити, що реакція у відповідь на зміну цін в Україні знаходиться на низькому рівні еластичності цін – від $-2,5$ до $-5,0$, тобто такі ж оцінки, які зазвичай застосовуються для країн, де рівень доходів такий самий, як в Україні.⁹⁴

Пояснення до глави V

⁹⁴ Ross H, Chaloupka F. Economic policies for tobacco control in developing countries. *Salud Publica de Mexico*. 2006;48:113-120.

⁹⁵ Красовський К, Andreeva Андрєєва Т, Крісанов Д, Машляківський М, Руд Г. Економіка боротьби з тютюном в Україні з точки зору охорони здоров'я. Київ: Поліграф-Центр ТАТ; 2002:128.

⁹⁶ Mashlyakivskyu M. Achieving Tobacco Control Policy Goals in Ukraine via Economic Tools. [неопублікований звіт]. Доступно на: http://www.policy.hu/mashlyakivskyu/final_policy.pdf.

⁹⁷ Ross H. The Ukraine (Kiev) 1999 Global Youth Tobacco Survey: Economic issues. In: *Economics of Tobacco Control, Paper No. 20, Health, Nutrition and Population (HNP) Discussion Paper*. World Bank's Human Development Network. Washington, DC: World Health Organization; 2004. Available from: www.worldbank.org/hnppublications.

VI. ВИБІР ПОЛІТИКИ ОПОДАТКУВАННЯ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ І ВПЛИВ ЦІЄЇ ПОЛІТИКИ НА СПОЖИВАННЯ СИГАРЕТ І НА НАДХОДЖЕННЯ ДО БЮДЖЕТУ ВІД ПОДАТКІВ

У даному звіті показано, що в Україні існує низький рівень податків на тютюн. Акцизний податок на сигарети з фільтром у 2007 році складав приблизно 17 відсотків від роздрібною ціни, у тому числі ПДВ; загалом податки склали приблизно 34 відсотки від роздрібною ціни.* Для порівняння, податкові ставки в інших країнах Центральної та Східної Європи, як, наприклад, Румунія, Польща й Угорщина, знаходяться на більш високому рівні: 68,5 відсотка, 79,4 відсотка і 79,9 відсотка від роздрібною ціни відповідно.⁹⁸ За даними Світового Банку, зазвичай в країнах з ефективною політикою з боротьби з тютюном, податки на сигарети складають від двох третіх до чотирьох п'ятих роздрібною ціни.⁹⁹ Існуючі податкові ставки на сигарети в Україні знаходяться набагато нижче, ніж рекомендовано.

Для того, щоб рівень податків був досить високий та щоб понизити вживання тютюну, уряд України повинен розглянути зміни своїх поточних податкових ставок. Нижче представлені три можливі варіанти збільшення податків, які можуть підняти весь податок таким чином, щоб він складав 50 відсотків, 64 відсотки та 70 відсотків від роздрібною ціни відповідно (Таблиця 6.1). Ці податкові збільшення можна зробити, зберігаючи поточну структуру податків, яка характеризується поєднанням специфічного

та адвалорного податків. Проте, податкове збільшення буде максимально ефективним, якщо воно відбуватиметься за рахунок специфічного компоненту податку, оскільки це знизить мотивацію замінювати продукцію сигарет у різних цінових категоріях.

Щоб прогнозувати зміни вживання і доходів, ми досліджуємо результати, використовуючи два рівні еластичності попиту за ціною на сигарети: $-0,1$, де 10-відсоткове збільшення цін на сигарети може призвести до 1-відсоткового зменшення попиту на сигарети; і $-0,2$, де 10-відсоткове збільшення цін на сигарети може призвести до 2-відсоткового зменшення попиту на сигарети. Оскільки дослідження, проведені в Україні, носять обмежений характер і не є достатніми для визначення величини еластичності цін, ми вирішили використовувати дані еластичності, які знаходяться на найнижчому рівні цінової чутливості, щоб представити консервативні приблизні дані впливу збільшення податків на вживання сигарет.¹⁰⁰ Нижча еластичність попиту за цінами на сигарети відповідає широкому діапазону цін на сигарети на ринку, високій доступності тютюнової продукції та високій соціальній прийнятності куріння і вживанню нелегальної продукції. Дослідження в колишньому Радянському Союзі підтверджують, що еластичність попиту за цінами на сигарети, можливо, є низькою серед українського населення, яке схоже демографічно.

Щоб визначити вплив підвищення податків, в нашому дослідженні використані дані про сигарети з фільтром, оскільки вони складають основну частину ринку. Роздрібна ціна на сигарети у 2007 році становила приблизно 2,45 грн. (0,50 дол. США) за пачку, за даними Держкомстату.¹⁰¹ Весь податок, згідно з податковим законодавством, що діє з липня 2007 року, склав приблизно 0,83 грн. (0,17 дол. США) за пачку, або 34 відсотки від роздрібною ціни.¹⁰²

**... податкове збільшення буде
максимально ефективним, якщо воно
відбудеться за рахунок специфічного
компоненту податку, оскільки це знизить
мотивацію замінювати продукцію сигарет
у різних цінових категоріях.**

**... весь податок, відповідно до
податкового законодавства, що діє
з липня 2007 року, складає приблизно
0,83 грн. (0,17 дол. США) за пачку,
або 34 відсотки від роздрібною ціни.**

* 20-відсотковий ПДВ, який застосовується до бази без врахування податків, рівний 16,67 відсотка від роздрібною ціни.

Таблиця 6.1: Вплив підвищення податків на тютюн на смертність, пов'язану з тютюном, і на доходи уряду

	Поточні рівні	Майбутні значення		
Середня роздрібна ціна за пачку (грн.)	2,45	3,24	4,50	5,40
Середній податок з пачки (грн.)	0,83	1,62	2,88	3,78
Податок як % від роздрібної ціни	34%	50%	64%	70%
%-відсоткове підвищення ціни	—	32%	84%	120%
Скорочення кількості курців (тис.)				
Еластичність ціни ^a				
-0,10		266,1	690,9	994,2
-0,20		532,3	1 381,7	1 988,5
Кількість врятованих життів (тис.)^b				
Еластичність ціни				
-0,10	Високий (50%)	133,1	345,4	497,1
	Низький (25%)	66,5	172,7	248,6
-0,20	Високий (50%)	266,1	690,9	994,2
	Низький (25%)	133,1	345,4	497,1
Загальна поточна кількість курців (тис.)	16 520			
Еластичність ціни				
-0,10		16 253,9	15 829,1	15 525,8
-0,20		15 987,7	15 138,3	14 531,5
Додаткові надходження від акцизу (млн. грн.)				
Еластичність ціни				
-0,10		2 086,2	5 117,3	7 058,0
-0,20		1 938,5	4 435,8	5 770,6
Додаткові надходження від акцизу (млн. дол. США)				
Еластичність ціни				
-0,10		426,9	1 047,2	1 444,3
-0,20		396,7	907,2	1 180,8
% - відсоткове зростання доходів від акцизного податку				
Еластичність ціни				
-0,10		88,8%	217,8%	300,4%
-0,20		82,5%	188,8%	245,6%
Загальний дохід від податків на сигарети (млн. грн.)	2 350			
Еластичність ціни				
-0,10		4 435,9	7 467,0	9 407,6
-0,20		4 288,2	6 785,4	8 120,3
Загальний дохід від податків на сигарети (млн. дол. США)	480,8			
Еластичність ціни				
-0,10		907,7	1 528,0	1 925,1
-0,20		877,5	1 388,5	1 661,7

Примітки:

^a З розрахунку 50% впливу на поширеність і 50% впливу на інтенсивність куріння.^b З розрахунку на те, що 25-50% курців помре внаслідок своєї звички і що ті, хто не кине, стикаються з тими ж ризиками смертності, що і до збільшення податків. (World Bank. Curbing the Epidemic: Government and the Economics of Tobacco Control. Washington DC: World Bank; 1999:23.)

Маленькі відхилення в розрахунках можуть статися внаслідок округлення.

Формула для розрахунку % зростання доходу: [(число, в скільки разів збільшений податку) x (1 - % від зниження вживання / 100) - 1] x 100.

Відносно маленьке податкове збільшення податку до 50 відсотків від роздрібної ціни могло б скоротити число курців майже до 530 000, запобігти 266 000 смертей (близько 3,2 відсотка прогнозованої смертності від тютюну в цій групі) і зібрати близько 1,9 млрд. грн. (397 млн. дол. США) у вигляді додаткових прибутків від акцизу.

Якщо б податки склали 70 відсотків від роздрібної ціни, число курців знизилося б майже на два мільйони, і можна було б уникнути приблизно одного мільйона смертей, пов'язаних з тютюном. Водночас, уряд би додатково зібрав 5,8 млрд. грн. (1,2 млрд. дол. США) у вигляді доходів від акцизного податку на рік. Цей державний прибуток може бути меншим, якщо за допомогою підвищення податків вдасться скоротити

За нашими оцінками, збільшення рівня податків в Україні до рівня, який застосовується в багатьох європейських країнах, може не лише скоротити смертність, пов'язану з курінням в Україні, але й принести істотні доходи від податків.

незаконну торгівельну діяльність (див. Главу VII для більш детальної інформації). Але навіть якщо весь нелегальний експорт сигарет буде припинено, податковий дохід все одно зросте на суму від 3,6 млрд. грн. до 4,9 млрд. грн. (743 млн. дол. США – 1,0 млрд. дол. США), а це збільшення приблизно на 155 - 209 відсотків.

За нашими оцінками, збільшення рівня податків в Україні до рівня, який застосовується в багатьох європейських країнах, може не лише скоротити смертність, пов'язану з курінням в Україні, але й принести істотні доходи від податків. Щоб максимально підвищити вигоду від запропонованої податкової політики, збільшення податків повинне відбуватися за рахунок специфічного компоненту податку, а частина нового доходу має бути інвестована у всесторонні заходи боротьби з тютюном, у тому числі надання курцям послуг, які сприяють припиненню куріння. Якби 2 відсотки додаткового прибутку були інвестовані в охорону здоров'я України (як це робиться, наприклад, в Таїланді¹⁰³), країна могла б мати в своєму розпорядженні майже 115 млн. грн. (24 млн. дол. США) на рік для проведення програм з охорони здоров'я, у тому числі виконання і здійснення заходів боротьби з тютюном, рекомендованих в Рамковій Конвенції з контролю над тютюном. Такі інвестиції принесли б додаткові переваги для охорони здоров'я та економіки України.

Пояснення до глави VI

⁹⁸ European Commission. Consultation Paper on the Structure and Rates of Excise Duty Applied on Cigarettes and Other Manufactured Tobacco. European Commission, Directorate-General, Taxation and Customs Union Tax Policy. Brussels, Belgium: European Commission; 2007. Доступно на: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/consultations/tax/consultation_paper_tobacco_en.pdf. Відвідане 12 серпня 2007 р.

⁹⁹ World Bank, Curbing the Epidemic: Governments and the Economics of Tobacco Control. Development in Practice. 1999, Washington DC: World Bank.

¹⁰⁰ Ross H, Chaloupka F. Economic policies for tobacco control in developing countries. Salud Publica de Mexico. 2006;48(3):113-120.

¹⁰¹ Центр з Проблем Алкоголю і Наркотиків (ADIC). Витрати населення: Середні ціни на сигарети з фільтром і сигарети без фільтру за пачку, за даними Держкомстату. Опубліковано: Тютюн або Здоров'я в Україні: Економічні Проблеми, 2006 р. Доступно на: http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm#Table_5. Відвідане 12 червня 2007 р.

¹⁰² Красовський К. Підвищення податку, яке ніхто не відмітив. Бюлетень №26, опублікований під назвою «Тютюновий навар», січень 2007 р. Доступно на: <http://www.glavred.info/archive/2007/01/11/141427-2.html>. Відвідане 12 серпня 2007 р.

¹⁰³ World Health Organization. Tobacco and Poverty: A Vicious Circle. Geneva: World Health Organization; 2004. Доступно на: http://www.who.int/tobacco/communications/events/wntd/2004/en/wntd2004_brochure_en.pdf. Відвідане 28 березня 2008 р.

VII. ІНШІ НАСЛІДКИ ПОЛІТИКИ ОПОДАТКУВАННЯ ТЮТЮНОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

КОНТРАБАНДА І ЗАМІНА ПРОДУКЦІЇ

Тютюнова промисловість часто використовує примарну загрозу збільшення контрабанди, щоб протистояти підвищенню податків.¹⁰⁴ Емпіричні дослідження в багатьох країнах, включаючи Україну, свідчать про те, що рівень оподаткування тютюну сам по собі не пояснює контрабанду; замість цього, вона також залежить від таких чинників, як, наприклад, рівень корупції, соціальна толерантність нелегальної діяльності, присутність неформальних дистриб'юторських мереж і організованої злочинності, обсяг вуличних продажів, які не оподатковуються.^{105,106}

Є багато причин вважати, що навіть істотне підвищення податків, ймовірно, не призведе до значного зростання контрабанди сигарет до України. У 2005 році контрабандні сигарети в Україні склали приблизно лише 2 відсотки від законних продажів.¹⁰⁷ Середня роздрібна ціна на сигарети з фільтром після введення найвищого запропонованого податку все одно складатиме лише близько 1 долара США за пачку, таким чином мотивація для контрабанди сигарет з більшої частини європейських країн буде обмежена. Підвищення податків на сигарети в Україні скоротило б різницю між цінами на сигарети в ЄС і Україні, через це матеріальне стимулювання нелегального продажу сигарет з України в інші країни ЄС було б обмежене.

Стосовно заміни продукції, якщо підвищення податків відбуватиметься за рахунок підвищення специфічного акцизного податку, то отримане в результаті зменшення різниці цін серед різних марок сигарет обмежить заміну товарів з різних цінових категорій.

Стосовно заміни продукції, якщо підвищення податків відбуватиметься за рахунок підвищення специфічного акцизного податку, то отримане в результаті зменшення різниці цін серед різних марок сигарет обмежить заміну товарів з різних цінових категорій. Зрівнювання податкової ставки на сигарети з фільтром і на сигарети без фільтру також зменшило б заміну продукції, оскільки це б мінімізувало еластичність попиту за цінами. Крім того, зрівнювання податків скоротило б доступність дешевих сигарет, які зазвичай асоціюються з вищим рівнем початку куріння серед молоді з серйознішими ризиками для здоров'я.

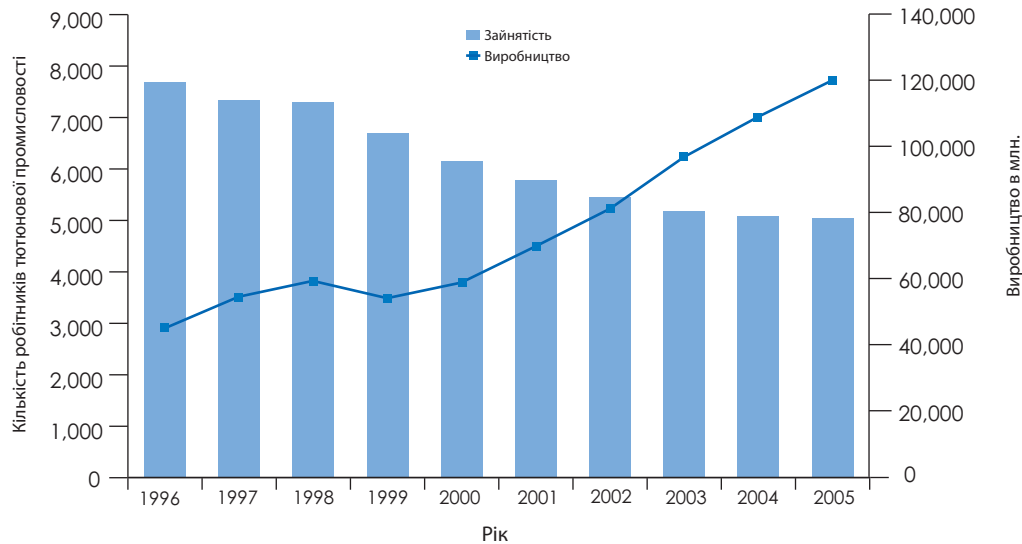
ЗАЙНЯТІСТЬ І БІДНІСТЬ

Україна, особливо Західна Україна, бореться з високим рівнем безробіття,¹⁰⁷ але вплив запропонованого підвищення податків на тютюн на зайнятість ймовірно буде незначним. Зайнятість на тютюновому виробництві в Україні знижується з 1998 року, незважаючи на збільшення виробництва сигарет (Діаграма 7.1). Ймовірно, зайнятість на виробництві сигарет визначається іншими чинниками, окрім виробництва, такими як, наприклад, політика зайнятості тютюнових компаній і зміни технологій виробництва сигарет.¹⁰⁶

Україна, особливо Західна Україна, бореться з високим рівнем безробіття, але вплив запропонованого підвищення податків на тютюн на зайнятість ймовірно буде незначним.

Також вищі податки на тютюн, ймовірно, не вплинуть на зайнятість в тютюновому виробництві. Виробництво тютюнової сировини в Україні зменшується з 1980-х років,¹⁰⁸ і вітчизняне виробництво листя замінюється імпортом тютюнової сировини, оскільки виробництво і вживання переходить з місцевих на міжнародні марки сигарет.

Діаграма 7.1: Зайнятість і виробництво в тютюновій промисловості України, 1996–2005 рр.

Джерела:

Центр з проблем алкоголю і наркотиків (ADIC). Тютюн або здоров'я в Україні: Економічні Проблеми, 2006 р. Доступно на: http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/employment.htm#Table_3. Відвідане 12 червня 2007 р.

Euromonitor International. Tobacco-Ukraine. 2007. Доступно на: www.portal.euromonitor.com. Accessed June 19, 2007.

Статистичний відділ ООН. 2007. Доступно на: http://unstats.un.org/unsd/cdb/cdb_simple_data_extract.asp. Відвідане 20 липня 2007 р.

Фонд, створений для фінансування програм з охорони здоров'я за рахунок лише 2 відсотків від нового доходу від податків на сигарети, склав би майже 115 млн. грн. на рік (24 млн. дол. США).

Люди з низьким рівнем доходів також є найчутливішими до змінювання цін і більше всіх отримують користь від пониження рівня куріння, збільшення кількості припинення і пониження вживання сигарет.^{109,110} Курець, який кидає курити, може заощадити в середньому близько 616 грн. на рік (126 дол. США). На макrorівні загальна сума економії на тютюновій продукції залежить від величини підвищення податків. Збільшення податків до 50 відсотків від роздрібної ціни скоротить розмір упущеної вигоди куріння на суму близько 312 млн. грн. (63,9 млн. дол. США), тоді як збільшення податку до 70 відсотків від роздрібної ціни скоротило б упущену вигоду в чотири рази більше, тобто на 1,2 млрд. грн.

(245,2 млн. дол. США), або 0,3 відсотка ВВП 2005 року (Додаток 6). Зважаючи на те, що вища чутливість до цін спостерігається серед малозабезпечених груп населення, ці заощадження та зменшений економічний тягар, пов'язаний з курінням, відбиватимуться здебільшого на бідній частині населення і таким чином сприятимуть усуненню економічної нерівності. Щоб більш ефективно підтримати групи з низькими доходами, частина нового податкового доходу може бути використана на фінансування послуг, які сприяють припиненню куріння. Фонд, створений для фінансування програм з охорони здоров'я за рахунок лише 2 відсотків від нового доходу від податків на сигарети, склав би майже 115 млн.грн. на рік (24 млн. дол. США).

ТОРГІВЛЯ, ІНОЗЕМНА ВАЛЮТА І ЕКОНОМІЧНИЙ РІСТ

Українська податкова політика на сьогодні стримує вживання сигарет, що імпортуються. У результаті Україна має чистий активний торговельний баланс сигарет (Додаток 4). Проте підсумковий баланс

Підвищені податки на тютюн можуть принести користь для економіки в цілому, збільшуючи продуктивність праці через зниження рівня смертності, захворюваності та скорочення перерв на куріння в робочий час.

торгівлі тютюном є негативним внаслідок імпорту сирого листа тютюну. Лише за 10 років, з 1996 по 2005 рр., Україна витратила близько 1,4 мільярдів в іноземній валюті на тютюн,¹⁰⁸ в основному на імпорт тютюнової сировини. Зменшене споживання сигарет, яке станеться у зв'язку зі збільшенням податків, зміцнить резерв іноземної валюти України.

Підвищені податки на тютюн можуть принести користь для економіки в цілому, збільшуючи продуктивність праці через зниження рівня смертності, захворюваності та скорочення перерв на куріння в робочий час. У національному масштабі Україна щороку втрачає приблизно 3 млрд. дол. США в результаті втрат продуктивності внаслідок передчасної смертності через куріння. Підвищені податки на сигарети пом'якшать ці втрати продуктивності за

допомогою заощаджень, які стануть можливими після введення підвищення податків. Збільшення податків на 50 відсотків від роздрібної ціни допоможе запобігти втратам продуктивності, які пов'язані зі смертністю максимум на 453 млн. грн. (92,6 млн. дол. США), тоді як збільшення податків на 70 відсотків від роздрібної ціни може потенційно запобігти втратам продуктивності на суму 1 737 млн. грн. (355,5 млн. дол. США) (Додаток 6). Крім того, при максимальному збільшенні податків підвищена продуктивність праці завдяки зменшенню перерв на куріння може скласти біля 1 218 млн. грн. на рік (249,3 млн. дол. США) у заощадженнях (Додаток 6). Сума доходів від підвищення продуктивності праці після зниження передчасної смертності й зростання доходів від більш високої продуктивності дорівнюватиме 770 млн. грн. на рік (157,5 млн. дол. США) (0,2 відсотка ВВП 2005 року) при збільшенні податків на 50 відсотків від роздрібної ціни. Податкове збільшення на 70 відсотків від роздрібної ціни може забезпечити набагато більше зростання обсягів виробництва: 2 956 млн. грн. (604,8 млн. дол. США), або 0,7 відсотка від ВВП 2005 року (Додаток 6). Додаткові переваги від зниження витрат на охорону здоров'я та меншу кількість лікарняних відпусток можуть бути досить істотними, але відсутність даних не дозволяє зробити аналіз на теперішній час.

Пояснення до глави VII

¹⁰⁴ Joossens L. Tobacco Smuggling. Доступно на: <http://factsheets.globalink.org/en/smuggling.shtml>. Відвідане 24 січня 2008 р.

¹⁰⁵ Joossens L, Chaloupka F, Merriman D, Yurekli A. Issues in the smuggling of tobacco products. In: Jha P, Chaloupka F, eds. Tobacco Control in Developing Countries. New York, NY: Oxford University Press; 2000.

¹⁰⁶ Mashlyakivsky M. Achieving Tobacco Control Policy Goals in Ukraine via Economic Tools. [unpublished report]. Budapest, Hungary: Open Society Institute; 2004. Доступно на: http://www.policy.hu/mashlyakivsky/final_policy.pdf.

¹⁰⁷ Euromonitor International. Tobacco-Ukraine. 2007 Доступно на: www.portal.euromonitor.com. Відвідане 19 червня 2007 р.

¹⁰⁸ Alcohol and Drug Information Center (ADIC). Tobacco or Health in Ukraine: Economic Issues, 2006 Update. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/index.html>. Відвідане 12 червня 2007 р.

¹⁰⁹ World Bank, Curbing the Epidemic: Governments and the Economics of Tobacco Control. Development in Practice. 1999, Washington DC: World Bank.

¹¹⁰ Chaloupka F, Wechsler H. Price, tobacco control policies, and smoking among young adults. J Health Econ. 1997;16:359-373.

VIII. ОБГОВОРЕННЯ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Зазвичай оцінка тягаря від куріння, який несе суспільство, зосереджується на двох аспектах: вплив куріння на охорону здоров'я і його економічні наслідки. З точки зору охорони здоров'я, податки на тютюн, які обчислюються з урахуванням інфляції і споживчої купівельної спроможності, є найбільш ефективним інструментом для скорочення вживання тютюну. З точки зору економіки, підвищення ціни за рахунок підвищення податків є одним з найрентабельніших методів зменшення економічного тягаря, пов'язаного із захворюваннями внаслідок куріння.

Наші підрахунки демонструють, що збільшення податку на сигарети на 70 відсотків від роздрібною ціни не лише принесе максимальні переваги охороні здоров'я, але й матиме максимальний податковий дохід.

Зважаючи на низький рівень податків на сигарети в Україні, підвищення податків є надзвичайно доцільним варіантом державної політики. Наші підрахунки демонструють, що збільшення податку на сигарети на 70 відсотків від роздрібною ціни не лише принесе максимальні переваги охороні здоров'я, але й матиме максимальний податковий дохід. Ці оцінки носять досить консервативний характер, зважаючи на той факт, що, оскільки вживання тютюну викликає залежність, тривалий вплив політики оподаткування на тютюн, ймовірно, є ще сильнішим.

Різні дослідження засвідчили, що справжнє велике збільшення податків є як практичним, так і вигідним методом охорони здоров'я. Наприклад, місто Нью-Йорк підвищило акцизний податок на тютюн з 0,08 дол. США до 1,50 дол. США в 2002 році,¹¹¹ і, незважаючи на доступність дешевших сигарет з регіонів з низькими податками за межами міста,¹¹² поширеність куріння серед дорослого населення знизилася на 19 відсотків протягом наступних чотирьох років¹¹³, а поширеність куріння серед молоді знизилася з 17,6 відсотка у 2001 році до 8,5 відсотка у 2007 році.¹¹³ Південна Африка – країна, де велика частина населення має низький

Прогресивна політика оподаткування тютюну може уповільнити прогнозоване скорочення населення, підвищити продуктивність праці та сприяти економічному зростанню.

рівень достатку, підвищила свої акцизні податки на тютюн на 149 відсотків у реальному вираженні в період з 1994 по 1999 рр., що скоротило вживання сигарет на 21 відсоток і подвоїло доходи від податків на тютюн.^{114,115} Цей приклад ілюструє, що завдяки істотним податковим збільшенням можна досягти зниження поширеності куріння навіть тоді, коли доступні дешевші, незаконні сигарети.

Прогресивна політика оподаткування тютюну може уповільнити прогнозоване скорочення населення, підвищити продуктивність праці й сприяти економічному зростанню. Щоб максимізувати вплив підвищення, податкове збільшення повинно відбуватися за рахунок специфічного, а не адвалорного компоненту акцизного податку для того, щоб скоротити можливості заміни продукції. Якщо адвалорний компонент акцизного податку буде збережено, податкові ставки мають бути засновані на максимальній роздрібною ціні замість оптової ціни, щоб зробити процес податкового розрахунку прозорішим і щоб скоротити потенційну можливість ухилення від податків.

Оскільки всі сигарети, незважаючи на їх тип, однаково шкідливі, з економічної точки зору є сенс зрівняти податкові акцизні ставки на сигарети з фільтром і без фільтру, а також на іншу тютюнову продукцію. Таке зрівнювання скоротить вживання сигарет надалі, обмежуючи мотивацію споживачів переходити на іншу продукцію, щоб уникнути наслідків підвищення податків, а також підвищить ціни на сигарети в середньому.

На додаток до підйому податкової ставки на сигарети, українському уряду, можливо, також слід вивчити досвід деяких країн ЄС, як, наприклад, Франція та Ірландія, де закон про мінімальну роздрібною ціну забороняє продаж сигарет нижче певного рівня. Поточна податкова політика в Україні заснована

на максимальній роздрібній ціні, яку зручно використовувати для стягнення податку, але яка не дає гарантій того, що сигарети не продаються за нижчою ціною. Закони, що вимагають наявності мінімальної роздрібної ціни, краще вирішують проблему запобігання курінню й охорони здоров'я.

Щоб забезпечити максимальну користь для охорони здоров'я від запропонованої податкової політики, частину нового доходу від податків на сигарети можна інвестувати в надання послуг зі сприяння припиненню куріння та у виконання інших заходів боротьби з тютюном, як, наприклад, закони, що забороняють куріння, які могли б знизити поширеність куріння серед груп населення, що є менш чутливими до цін на сигарети. Ідея податкового асигнування не нова для України, її застосовано в період з 1999 по 2003 рр., щоб зібрати гроші для Пенсійного фонду.

Нарешті, уряду, можливо, необхідно переглянути процес прийняття податкового законодавства. Зараз українська податкова система регулюється законами, які приймає законодавча гілка влади, а не наказами, які видають виконавчі органи. Процес внесення поправок до закону про податки на тютюн досить складний, оскільки будь-яка зміна в податковому законодавстві має бути схвалена Верховною Радою, що дає тютюновій промисловості можливість втручатися в політику уряду з регулювання тютюнової промисловості.

Україна знаходиться на межі кризи охорони здоров'я та на межі демографічної кризи внаслідок надзвичайно високого рівня куріння як серед чоловіків, так і серед жінок, причому рівень куріння серед жінок постійно зростає. Система охорони здоров'я переживає нестачу можливостей для адекватної боротьби з хворобами, викликаними курінням, і культура куріння, що прийшла з Заходу, без належної відповідної політики з боротьби з тютюном може обернутися катастрофою для української економіки. Щоб запобігти цьому сценарію, необхідно ввести істотне підвищення податку на тютюн, а також щонайшвидше прийняти інші заходи з боротьби з тютюном. Також необхідно

проводити подальші дослідження, щоб підтримувати ці зусилля. Дослідження повинні зосередитися перш за все на оцінці еластичності попиту на сигарети залежно від цін, у тому числі виконати порівняльний аналіз еластичності цін на сигарети в різних цінових категоріях, а також проаналізувати витрати на куріння в Україні, особливо ті, що мають відношення до системи охорони здоров'я.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Підвищити рівень податків на сигарети так, щоб весь податок складав як мінімум 70 відсотків від роздрібної ціни.
- Щоб забезпечити максимальну користь для охорони здоров'я, необхідно зробити так, щоб підвищення податку відбувалося за рахунок специфічного компоненту акцизного податку.
- Якщо адвалорний компонент акцизного податку буде збережено, необхідно використовувати максимальну роздрібну ціну як основу для розрахунку повного акцизного податку.
- Забезпечити автоматичну поправку на інфляцію для специфічного компоненту акцизного податку на сигарети.
- Зрівняти податкові акцизні ставки на сигарети з фільтром і сигарети без фільтру.
- Зрівняти податкові акцизні ставки на сигарети та інші тютюнові вироби.
- Відраховувати частину тютюнових податків на охорону здоров'я, медичне обслуговування і забезпечення виконання законів.
- Перекласти відповідальність за врегулювання податкових акцизних ставок із законодавчих органів на виконавчі органи уряду, щоб спростити та скоротити процес прийняття нових податкових ставок на тютюн.
- Прийняти інші заходи з боротьби з тютюном, які рекомендує Рамкова Конвенція з контролю над тютюном.

Пояснення до глави VIII

- ¹¹¹ J Shelley D, Cantrell J, Moon-Howard J, Ramjohn D, VanDevanter N. The \$5 man: The underground economic response to a large cigarette tax increase in New York City [published online ahead of print June 28 2007]. *Am J Public Health*. 2007;97(8):1483-1488.
- ¹¹² Beiseitov E, ed. Higher cigarette tax has led to more tax revenue, more tax evasion. New York City Independent Budget Office. Oct. 19, 2007. Доступно на: <http://www.ibo.nyc.ny.us/newsfax/insidethebudget152.pdf>. Відвідане 24 січня 2008 р.
- ¹¹³ Maher J. Tobacco foes push increased tax on cigarettes. *The Gazette*. Доступно на: <http://www.alanys.org/atf/cf/%7B3ADABC12-D6E0-407C-9464-9209C6DB0D0E%7D/Art-Jan%2011,%202008-Daily%20Gazette.pdf>.
- ¹¹⁴ Walbeek C. The tobacco epidemic can be reversed: Tobacco control in South Africa during the 1990s. In: *Economics of Tobacco Control in South Africa*. Cape Town: Applied Fiscal Research Centre; 2003.
- ¹¹⁵ Saloojee Y. Bridging the policy gap in South Africa. Paper presented at: Global Forum For Health Research; October 9-12, 2001; Geneva, Switzerland. Доступно на: http://archive.idrc.ca/ritc/GFHR_YS.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток 1

До 1993	Грудень 93	Грудень 94	Лютий 94	Вересень 95	1995	1996	1997	1998	1999	2000с	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1 Січня 30 – червня 07	31 липня 07	
										ПДВ=20%									
Сигарети з фільтром (специфічний акцизний податок) / 1 000 шт.	60% від оптової ціни	50% від оптової ціни		40% від оптової ціни	2 ЕКЮ	2 ЕКЮ	2 ЕКЮ ^а	2,5 ЕКЮ	2,5 ЕКЮ	10 грн. + 5% від оптової ціни (до пенсійного фонду)	10 грн. + 2,5 грн. До пенсійного фонду	10 грн. + 2,5 грн. До пенсійного фонду	11,5 грн. + 2,5 грн. До пенсійного фонду	11,5 грн. + 5% від оптової ціни	11,5 грн. + 8% від оптової ціни	11,5 грн. + 8% від оптової ціни	12 грн. + 9% від оптової ціни	13 грн. + 10% від оптової ціни	
Державна тютюнова промисловість	70 % від оптової ціни																		
Сигарети без фільтра (специфічний акцизний податок) / 1 000 шт.	45% від оптової ціни	35% від оптової ціни		10% від оптової ціни	0,5 ЕКЮ	1 ЕКЮ	2 ЕКЮ ^б	2,5 ЕКЮ	2,5 ЕКЮ	10 грн. + 5% від оптової ціни (до пенсійного фонду)	5 грн. + 1,5 грн. До пенсійного фонду	5 грн. + 1,5 грн. До пенсійного фонду	5 грн. + 1,5 грн. До пенсійного фонду	5 грн. + 5% від оптової ціни	5 грн. + 8% від оптової ціни	5 грн. + 8% від оптової ціни	5 грн. + 9% від оптової ціни	5 грн. + 10% від оптової ціни	

^а Збільшено до 3 ЕКЮ за 1 000 штук з вересня по грудень 1998 року.

^б Збільшено до 2,3 ЕКЮ за 1 000 штук з вересня по грудень 1998 року.

^с З 6 листопада 1999 року по 30 червня 2000 року: Податкові ставки специфічного акцизу на сигарети з фільтром і без фільтром склали 10 грн. і 7 грн. за 1 000 штук відповідно.

Примітка:

Після впровадження ПДВ і акцизного податку, з 31 березня 2005 р. по 1 січня 2007 р., акцизний податок не міг бути нижче 22% від максимальної роздрібною ціни. З 1 січня по 1 липня 2007 р., акцизний податок не міг бути нижче 23%, а з 1 липня 2007, цей податок не міг бути нижче 24% від максимальної роздрібною ціни.

Додаток 2: Виробництво сигарет, 1988–2005 рр.

Рік	Виробництво (млн. штук)
1988	81 659
1989	78 446
1990	69 397
1991	66 645
1992	60 990
1993	40 571
1994	47 083
1995	48 033
1996	44 900
1997	54 488
1998	59 275
1999	54 052
2000	58 774
2001	69 731
2002	81 088
2003	96 776
2004	108 946
2005	120 000

Джерела:

Міжнародний Євромонітор. Тобассо-Україна. 2007. Доступно на:
www.portal.euromonitor.com. Відвідане 19 червня 2007 р.

Статистичний відділ ООН. UNdata A World of Information. Доступно на:
<http://data.un.org>. Відвідане 10 лютого 2008 р.

Додаток 3: Вживання та вживання на душу населення, 1990–2006 рр.

Рік	Вживання (млн)	вживання на душу населення
1990	81 070	1 571
1991	84 552	1 634
1992	78 798	1 519
1993	58 379	1 125
1994	64 083	1 241
1995	65 073	1 270
1996	62 900	1 238
1997	67 125	1 333
1998	70 900	1 420
1999	63 370	1 280
2000	62 500	1 275
2001	70 000	1 443
2002	80 330	1 671
2003	80 000	1 846
2004	90 000	1 902
2005	96 000	2 044
2006	116 000	2 488

Примітка:

Оцінка вживання зроблена лише на основі продажів оподатковуваних митом.

Джерела:

Статистика ERC Intl Plc. Україна. 2006 р.

Красовський, К. Вживання сигарет в Україні, Дані Держкомстату. 2007 р. Особисте спілкування з Д-ром Рос.

Додаток 4: Продаж сигарет, 1992–2005 рр.

Рік	Експорт (млн. штук)	Імпорт (млн. штук)	Чистий обсяг торгівлі
1992	5 295	437	4 858
1993	8 526	340	8 186
1994	4 647	6 521	-1 874
1995	13 830	355	13 475
1996	9 264	4 239	5 025
1997	3 336	6 600	-3 264
1998	3 651	5 634	-1 983
1999	5 691	3 014	2 677
2000	6 861	1 838	5 023
2001	3 019	2 178	841
2002	2 626	1 606	1 020
2003	2 932	2 038	894
2004	5 300	1 891	3 409
2005	6 500	2 628	3 872

Джерела:

Інформаційний Центр з проблем алкоголю і наркотиків (ADIC). Тютюн або Здоров'я в Україні: Економічні Проблеми, 2006 р. Оновлення 2007. Доступно на: <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/index.html>. Відвідане 12 червня 2007 р.

Красовський К та інші. Економіка боротьби з тютюном в Україні з точки зору охорони здоров'я. Київ: Поліграф-Центр ТАТ; 2002:128.

Додаток 5: Середні номінальні ціни на сигарети з фільтром і без фільтру за пачку в грн., за даними Держкомстату

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
З фільтром	1,17 ^a	1,42 ^a	2,10	2,06	2,13	2,20	2,24	2,25
Без фільтру	0,76	0,93	0,90	0,76	0,73	0,72	0,75	0,75

^a До 2001 року лише ціни на вітчизняні сигарети з фільтром були включені в оцінку. З 2001 року були включені як вітчизняні, так і імпортовані сигарети з фільтром. Через це лише ціни з 2001 року можуть бути використані для оцінки тенденції в 2000-х рр.

Джерело:

Держкомстат України, дані опубліковані на http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm#Table_5.

Додаток 6: Вплив збільшення податків на тютюн на продуктивність і заощадження тих, хто кинув курити

	Збільшення ставок податків до:		
	50%	64%	70%
Заощадження тих, хто кинув курити (млн. грн.)			
Еластичність цін			
-0,10	155,9	414,4	599,1
-0,20	312,3	829,3	1 198,3
Заощадження тих, хто кинув курити (млн. дол. США)			
Еластичність цін			
-0,10	31,9	84,8	122,6
-0,20	63,9	169,7	245,2
Економія продуктивності від зниження рівня смертності (млн. грн.)			
Еластичність цін			
-0,10	226,3	601,1	868,9
-0,20	452,5	1 202,2	1 737,3
Економія продуктивності від зниження рівня смертності (млн. дол. США)			
Еластичність цін			
-0,10	46,3	123,0	177,8
-0,20	92,6	246,0	355,5
Час, зекономлений у результаті зниження кількості перерв на куріння в робочий час (млн. годин)^a			
Еластичність цін			
-0,10	36,9	98,2	141,9
-0,20	73,9	196,3	283,7
Економія в результаті зниження кількості перерв на куріння в робочий час (млн. грн.)			
Еластичність цін			
-0,10	158,8	421,3	608,9
-0,20	317,2	843,0	1 218,3
Економія в результаті зниження кількості перерв на куріння в робочий час (млн. дол. США)			
Еластичність цін			
-0,10	32,5	86,2	124,6
-0,20	64,9	172,5	249,3
Загальна економія продуктивності (млн. грн.)			
Еластичність цін			
-0,10	384,6	1 022,3	1 477,8
-0,20	769,7	2 044,7	2 955,6
Загальна економія продуктивності (млн. дол. США)			
Еластичність цін			
-0,10	78,7	209,2	302,4
-0,20	157,5	418,4	604,8

^a З розрахунку, що на вичурювання однієї сигарети потрібно близько семи хвилин і що одна третина сигарет вживається на робочому місці.

Примітка: Невеликі невідповідності в розрахунках можуть відбуватися внаслідок округлення.

Формула:

Заощадження тих, хто кинув курити = число людей, що кинули курити / число людей, які не почали курити X середня кількість пачок сигарет на курця X середня вартість пачки сигарет у 2006 році

Економія продуктивності від зниження рівня смертності = число людей, що кинули курити / число людей, які не почали курити X втрати річного доходу на курця

Час, зекономлений у результаті зниження кількості перерв на куріння в робочий час (години) = число людей, що кинули курити / число людей, які не почали курити X години, витрачені на куріння на кожного курця на рік (з розрахунку восьмигодинного робочого дня, 2 000 годин на рік)

Економія в результаті зниження кількості перерв на куріння в робочий час = години, заощаджені внаслідок зниження перерв на куріння X ВВП на душу населення в 2005 році / робочі години на рік

Додаток 7:

Законодавча поправка, прийнята наприкінці 2007 р., змінила податкові ставки на тютюнову продукцію в 2008 р. (Таблиця 1). У результаті, в 2008 р. податки на тютюн підвищилися спочатку в січні, а потім у вересні.

За допомогою розрахункової моделі, на Таблицях 2 і 3 продемонстровано, як зміни податків на тютюн в 2008 р. впливають на ціни на сигарети, на податкові ставки і державні доходи в Україні у номінальному і реальному вираженнях відповідно. Відправним пунктом нашого аналізу є середня роздрібна вартість пачки сигарет з фільтром у 2007 р., за даними Державного комітету статистики України.¹¹⁶ Роздрібні ціни на сигарети, наведені у Таблиці 2, - це дійсні середні роздрібні ціни на сигарети, за даними Держкомстату, за винятком періоду з вересня по грудень 2008 р., коли ми використовували ціни, що діяли у жовтні 2008 р., і 25-відсоткову щорічну інфляцію, щоб розрахувати ціни на листопад і грудень.¹¹⁷

Щоб побачити, до якої міри тютюнова промисловість переклала підвищення податків на споживачів, ми розрахували як фактичне, так і

очікуване збільшення середньої роздрібної вартості сигарет. Для розрахунку очікуваного підвищення цін, ми взяли до уваги загальний рівень інфляції та зміну податків. Різниця між очікуваними і фактичними підвищенням цін свідчить про те, що виробники намагалися захистити своїх клієнтів від повної дії податкових збільшень і інфляції.

Наша розрахункова модель передбачає, що в 2008 р. податкові надходження від сигарет складуть 3,0 мільярда грн., тоді як по оцінках Держкомстату, в 2008 р. ця сума складає приблизно 3,4 млрд. грн. Різниця, ймовірно, обумовлена позитивною дією доходів на вживання сигарет в Україні, оскільки реальний валовий внутрішній продукт, а також пенсії і зарплати виросли в 2008 р.^{118,119} Крім того, більш високі доходи, можливо, привели до заміни дешевих сигарет дорожчими, а це збільшило податок, що збирається з кожної пачки.

У Таблиці 3 відображено вплив підвищення податків на сигарети в 2008 р. з урахуванням інфляції. Не дивлячись на збільшення податку, за рахунок збільшення відсотка від роздрібної ціни, реальні ціни на сигарети виросли менш ніж на 2%. Підвищення податків могло скоротити число курців приблизно на 20 000, за

Таблиця 1: Зміни акцизних податків на тютюн у 2008 р.

		З 1 січня по 31 серпня 2008 р.	З 1 вересня по 31 грудня 2008 р.	
Сигарети з фільтром	Специфічний акциз (грн. за 1 000 сигарет)	14	30	
	Специфічний акциз (грн. за пачку)	0,28	0,60	
	Адвалерний акциз	до повної максимальної роздрібної ціни	-	-
		до максимальної роздрібної ціни, звільненої від акцизів і ПДВ	12,5%	16%
	Мінімальний акцизний податок (грн. за 1 000 сигарет)	18	40	
	Мінімальний акцизний податок (грн. за пачку)	0,36	0,80	
Сигарети без фільтру	Специфічний акциз (грн. за 1 000 сигарет)	5	13	
	Специфічний акциз (грн. за пачку)	0,10	0,25	
	Адвалерний акциз	до повної максимальної роздрібної ціни	-	-
		до максимальної роздрібної ціни, звільненої від акцизів і ПДВ	12,5%	16%
	Мінімальний акцизний податок (грн. за 1 000 сигарет)	8	18	
	Мінімальний акцизний податок (грн. за пачку)	0,16	0,36	

Таблиця 2: Вплив змін податків на тютюн у 2008 р. на ціни на сигарети з фільтром, на податкові ставки і на державні доходи в Україні у номінальному вираженні.

	Значення станом на 2007 р. (акцизний податок з пачки = 0,26 грн. + 10% від оптової ціни)	Зміни податків у 2008 р.		Загалом в 2008 р.
		1 січня - 31 серпня 2008 р. (акцизний податок з пачки = 0,28 грн. + 12,5% від оптової ціни)	Вересень - 31 грудня 2008 р. (акцизний податок з пачки = 0,60 грн. + 16% від оптової ціни)	1 січня - 31 грудня 2008 р.
Середня роздрібна ціна за пачку (грн.)	2,45	2,64	3,11 ^a	
Оптова ціна ^b	1,62	1,70	1,72	
Специфічний акцизний податок	0,26	0,28	0,60	
Адвалерний акциз	0,16	0,21	0,27	
ПДВ	0,41	0,44	0,52	
Середній податок за пачку (грн.)	0,83	0,93	1,39	
Податок, як % від роздрібною ціни	34%	35%	45%	
Дійсне зростання роздрібною ціни (%)		8%	18%	27%
Очікуване підвищення роздрібною ціни (%)		15%	23%	39%
Додатковий прибуток від акцизних податків (млн. грн.)	2 350			
Еластичність ціни				
-0,10		206,1	408,0	614,2
-0,20		220,3	396,9	617,2
Додаткові надходження від акцизу (млн. дол. США)	480,8			
Еластичність ціни				
-0,10		42,1	83,4	125,5
-0,20		45,0	81,1	126,1
Зростання доходів від акцизного податку (%)				
Еластичність ціни				
-0,10		8,8%	16,0%	26,1%
-0,20		9,4%	15,4%	26,3%
Загальний дохід від податків на сигарети (млн. грн.)	2 350			
Еластичність ціни				
-0,10		2 555,8	2 757,7	2 963,8
-0,20		2 570,0	2 746,6	2 966,9

Примітка:

^a Ціни у листопаді 2008 р. і грудні 2008 р. розраховані на основі цін, які діяли з січня по жовтень 2008 р. і 25% рівня інфляції

^b Оптова ціна розрахована на основі роздрібною ціни і суми податку; вона включає витрати, доходи виробника, роздрібною націнку і прибуток роздрібних торговців

Використано середній обмінний курс в період з січня по листопад 2008 р. - 0,20434 дол. США за 1 грн.

Таблиця 3: Вплив змін податків на тютюн в 2008 р. на ціни на сигарети з фільтром, податкові ставки, число курців, рівень смертності, пов'язаний з табакокурінням у реальному вираженні

	Значення станом на 2007 р. (акцизний податок з пачки = 0,26 грн. + 10% від оптової ціни)	Зміни податків у 2008 р.		Загалом в 2008 р. 1 січня - 31 грудня 2008 р.
		1 січня - 31 серпня 2008 р. (акцизний податок з пачки = 0,28 грн. + 12,5% від оптової ціни); інфляція - 17%	Вересень - 31 грудня 2008 р. (акцизний податок з пачки = 0,60 грн. 16% від оптової ціни); інфляція -25%	
Середня роздрібна ціна за пачку (грн.) - номінальна	2,45	2,64	3,11	
Середня роздрібна ціна за пачку (грн.) - реальна (з поправкою на інфляцію 2008 р.)	2,45	2,25	2,49	
Середній податок з пачки (грн.) - номінальний	0,83	0,93	1,39	
Середній податок з пачки (грн.) - реальний (з поправкою на інфляцію 2008 р.)	0,83	0,80	1,11	
Податок, як % від реальної роздрібною ціни	34%	35%	45%	
Реальне збільшення роздрібною ціни (%)		-8%	10%	<2%
Зниження числа курців (тис.)	16 520			
Еластичність ціни ^а				
-0,10		-66,7	86,5	19,8
-0,20		-133,4	173,0	39,6
Запобігання смертності, викликаній тютюном (тис.)	8 260			
Еластичність ціни ^б				
-0,10	Високий (50%)	-33,4	43,3	9,9
	Низький (25%)	-16,7	21,6	4,9
-0,20	Високий (50%)	-66,7	86,5	19,8
	Низький (25%)	-33,4	43,3	9,9
Число курців, що залишилося (тис.)	—			
Еластичність ціни				
-0,10		16 586,7	16 433,5	16 500,2
-0,20		16 653,4	16 347,0	16 480,4

Примітка:

^а З розрахунку 50% впливу на поширеність і 50% впливу на інтенсивність куріння

^б Виходячи з того, що 50 - 25% курців помре унаслідок своєї звички

прогнозами моделі. Проте, можливо, що унаслідок наявності більш високих доходів, таке зниження вживання тютюну ускладнено.

У 2008 р. на розгляд Верховній Раді України запропоновано три нові конкуруючі проекти щодо оподаткування сигарет (Таблиця 4).

У таблицях 5 і 6 проаналізовано потенційну дію цих податкових проектів.

У Таблиці 5 продемонстровано дію податкових проектів у номінальному вираженні, тобто, без урахування інфляції. За початок розрахунків прийнято середню роздрібну ціну пачки сигарет у грудні 2008 р.

Таблиця 4: Огляд трьох податкових проєктів щодо акцизних податків на тютюн

	Законопроект № 3281	Законопроект № 3409		Законопроект № 3306					
		31 січня 2009 р.	31 липня 2009 р.	31 січня 2009 р.	31 липня 2009 р.	31 січня 2010 р.	31 січня 2011 р.		
Сигарети з фільтром	Специфічний акциз (грн. за 1 000 сигарет)	60	37,5	47,0	37,5	45,0	52,0	не встановлено	
	Специфічний акциз (грн. за пачку)	1,20	0,75	0,94	0,75	0,90	1,04		
	Адвалерний акциз	до повної максимальної роздрібної ціни	20%	–	–	–	–	–	–
		до максимальної роздрібної ціни, звільненої від акцизів і ПДВ	–	16%	16%	16%	16%	16%	не встановлено
	Мінімальний акцизний податок (грн. за 1 000 сигарет)	100	40,0	40,0	47,0	60,0	80,0	100,0	
	Мінімальний акцизний податок (грн. за пачку)	2,00	0,80	0,80	0,94	1,20	1,60	2,00	
Сигарети без фільтру	Специфічний акциз (грн. за 1 000 сигарет)	35	15,6	19,5	15,6	19,5	27,0	не встановлено	
	Специфічний акциз (грн. за пачку)	0,70	0,31	0,39	0,31	0,39	0,54		
	Адвалерний акциз	до повної максимальної роздрібної ціни	20%	–	–	–	–	–	–
		до максимальної роздрібної ціни, звільненої від акцизів і ПДВ	–	16%	16%	16%	16%	16%	не встановлено
	Мінімальний акцизний податок (грн. за 1 000 сигарет)	50	18,0	18,0	25,0	32,0	40,0	50,0	
	Мінімальний акцизний податок (грн. за пачку)	1,00	0,36	0,36	0,50	0,64	0,80	1,00	

Перший податковий проєкт, Законопроект № 3281, пропонує підвищити загальний середній податок на сигарети більш ніж в два рази, з 1,44 грн. до 2,96 грн. з пачки. Таким чином, повний податок складав би 62 відсотки від роздрібної ціни. Два інших законопроекти є слабшими, оскільки їхня дія знаходиться далеко за межами рекомендацій Світового Банку, згідно з якими співвідношення податків до роздрібної ціни повинне знаходитися на рівні 67% - 80%. Законопроект № 3281 також є ефективнішим з точки зору здобуття податкових доходів. Якби цей законопроект було схвалено, в 2009 р. Україна змогла б зібрати доходів від податків на сигарети на суму близько 6,7 млрд. грн. або 1,4 млрд. дол. США.

У Таблиці 6 проаналізовано реальну дію податкових проєктів, з поправкою на інфляцію, виходячи з 10%

рівня інфляції в 2009 р. Оскільки Законопроект № 3281 не вказує конкретну дату набірності нового підвищення податків, наші розрахунки засновані на негайній реалізації проєкту. Результати моделювання показують, що з точки зору охорони здоров'я, Законопроект № 3281 є ефективнішим, оскільки потенційно знижує кількість курців на 766 000 і запобігає близько 383 000 смертей, пов'язаним з тютюном. Законопроекти № 3409 і № 3306 є найменш ефективними також унаслідок впливу інфляції на реальні ціни на сигарети. Згідно з нашими оцінками слід віддати перевагу Законопроекту № 3281 як з точки зору охорони здоров'я, так і з фінансової точки зору. Проте, щоб підтримувати постійний контроль за вживанням тютюну в Україні, необхідно, щоб будь-яке нове податкове законодавство відповідало темпам інфляції та зростанню доходів.

Таблиця 5: Вплив запропонованого податкового проекту на ціни на сигарети з фільтром, на податкові ставки і на державні доходи в Україні у номінальному вираженні

	Значення станом на грудень 2008 р. (акцизний податок з пачки = 0,60 грн. + 16% від оптової ціни)	Податкові проекти		
		Законопроект № 3281 (акцизний податок з пачки = 1,20 грн. + 20% від оптової ціни набирає чинності негайно)	Законопроект № 3409 (акцизний податок з пачки = 0,94 грн. + 16% від оптової ціни до 1 липня 2009 р.)	Законопроект № 3306 (акцизний податок з пачки = 1,04 грн. + 16% від оптової ціни до 1 січня 2010 р.)
Середня роздрібна ціна за пачку (грн.) ^a	3,27	4,79	3,81	4,06
Оптова ціна ^b	1,83	1,83	1,93	2,02
Специфічний акцизний податок	0,60	1,20	0,94	1,04
Адвалерний акциз	0,29	0,96	0,31	0,32
ПДВ	0,55	0,80	0,63	0,68
Середній податок за пачку (грн.)	1,44	2,96	1,88	2,04
Податок, як % від роздрібною ціни	44%	62%	49%	50%
Номінальне зростання роздрібною ціни (%)		46%	16%	24%
Додатковий прибуток від акцизних податків (млн. грн.)	3 400^c			
Еластичність ціни				
-0,10		3 262,2	1 001,0	1 356,6
-0,20		2 938,2	952,8	1 295,6
Додаткові надходження від акцизу (млн. дол. США)	694,8			
Еластичність ціни				
-0,10		666,6	204,5	277,2
-0,20		600,4	194,7	264,7
Зростання доходів від акцизного податку (%)				
Еластичність ціни				
-0,10		95,9%	29,4%	39,9%
-0,20		86,4%	28,0%	38,1%

Примітка:

^a Ціни в грудні 2008 р. розраховані на основі цін, які діяли в період з січня по жовтень 2008 р. і 25% рівня інфляції в 2008 р.

^b Оптова ціна розрахована на основі роздрібною ціни і суми податку; вона включає витрати, доходи виробника, роздрібною націнку і прибуток роздрібних торговців. Майбутні значення наведені з урахуванням 10% щорічної інфляції.

^c Виходячи з прогнозованих надходжень на 2008 р.

Використано середній обмінний курс в період з січня по листопад 2008 р. - 0,20434 дол. США за 1 грн.

Таблиця 6: Вплив запропонованого податкового проекту на ціни на сигарети з фільтром, податкові ставки, число курців, рівень смертності, пов'язаний з тютюнокурінням і на державні доходи в Україні у реальному вираженні

	Значення станом на грудень 2008 р. (акцизний податок з пачки = 0,60 грн. + 16% від оптової ціни)	Податкові проекти		
		Законопроект № 3281 (акцизний податок з пачки = 1,20 грн. + 20% від оптової ціни набирає чинності негайно)	Законопроект № 3409 (акцизний податок з пачки = 0,94 грн. + 16% від оптової ціни до 1 липня 2009 р.)	Законопроект № 3306 (акцизний податок з пачки = 1,04 грн. + 16% від оптової ціни до 1 січня 2010 р.)
Середня роздрібна ціна за пачку (грн.) – номінальна	3,27	4,79	3,81	4,06
Середня роздрібна ціна за пачку (грн.) - реальна ^а	3,27	4,79	3,63	3,69
Середній податок з пачки (грн.) – номінальний	1,44	2,96	1,88	2,04
Середній податок з пачки (грн.) - реальний ^а	1,44	2,96	1,79	1,85
Податок, як % від реальної роздрібною ціни	44%	62%	49%	50%
Реальне збільшення роздрібною ціни (%)		46%	11%	13%
Зниження числа курців (тис.)^а	16 520			
Еластичність ціни ^а				
-0,10		383,1	89,4	104,6
-0,20		766,1	178,9	209,3
Запобігання смертності, викликаній тютюном (тис.)^а	8 260			
Еластичність ціни				
-0,10	Високий (50%)	191,5	44,7	52,3
	Низький (25%)	95,8	22,4	26,2
-0,20	Високий (50%)	383,1	89,4	104,6
	Низький (25%)	191,5	44,7	52,3
Число курців, що залишилося (тис.)	-			
Еластичність ціни				
-0,10		16 136,9	16 430,6	16 415,4
-0,20		15 753,9	16 341,1	16 310,7
Додатковий прибуток від акцизних податків – реальний (млн. грн.)	3 400^д			
Еластичність ціни				
-0,10		3 262,2	791,4	924,2
-0,20		2 938,2	745,5	868,7
Додатковий прибуток від акцизних податків – реальний (млн. дол. США)	694,8			
Еластичність ціни				
-0,10		666,6	161,7	188,8
-0,20		600,4	152,3	177,5
Зростання доходів від акцизного податку (%)				
Еластичність ціни				
-0,10		95,9%	23,3%	27,2%
-0,20		86,4%	21,9%	25,6%

Примітка:

^а З розрахунку 50% впливу на поширеність і 50% впливу на інтенсивність куріння

^б Виходячи з того, що 50 - 25% курців помре внаслідок своєї звички

^с З урахуванням 10% інфляції в 2009 р.

^д Виходячи з прогнозованих надходжень на 2008 р.

^е Передбачуване число курців в 2008 р., при використанні показника еластичності цін -0,1 Використовувався середній обмінний курс в період з січня по листопад 2008 року - 0,20434 дол. США за 1 грн.

Пояснення до Додатку 7

¹¹⁶ Державний комітет статистики України. [Цитовано 12 серпня 2007 р.]; Доступно на: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹¹⁷ Міжнародний валютний фонд. [Цитовано 10 грудня 2008 р.]; Доступно на: <http://www.imf.org/external/country/UKR/index.htm>.

¹¹⁸ Довідник ЦРУ з країн світу, Україна. [Цитовано 23 січня 2009 р.] <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/print/up.html>

¹¹⁹ Mark Resnicoff. Ukraine 2008 Earnings Profile. Statistical Overview of Individual Wages and Pension Compensation. 2 листопада 2008 р. [Цитовано 23 січня 2009 р.] http://ukraine.suite101.com/article.cfm/ukraine_2008_earnings_profile.

ПОДЯКА

Ми щиро вдячні Костянтину Красовському, Марії Левінтовій і Елізабет Уард за їх коментарі, а також Елізабет Коннор за її допомогу редактора.

Бібліографія

- About tobacco. Centre for Addiction and Mental Health (CAMH) Веб-сайт. http://www.camh.net/About_Addiction_Mental_Health/Drug_and_Addiction_Information/about_tobacco.html. Відвідане 13 грудня 2007 р.
- Сучасні знання про регулювання тютюнових виробів. Доповіді представлені на міжнародній конференції: Сучасні знання про регулювання тютюнових виробів; 9-11 лютого, 2000 р. Веб-сайт ВООЗ. <http://www.who.int/tobacco/media/OsloMonograph.pdf>. 2000. Відвідане 12 лютого 2008 р.
- Андрєєва, К. Красовський. Зміни поширеності куріння в Україні в 2001-2005 рр. *Tob Control*. 2007;16:202-206.
- Beiseitov E, ed. Higher cigarette tax has led to more tax revenue, more tax evasion. Веб-сайт організації New York City Independent Budget Office. <http://www.ibo.nyc.ny.us/newsfax/insidethebudget152.pdf>. Oct. 19, 2007. Відвідане 24 січня 2008 р.
- Campbell D, Maguire K. Clarke company faces new smuggling claims. *Guardian*. 22 серпня 2001 р. <http://www.guardian.co.uk/politics/2001/aug/22/conservatives.britishamericantobaccobusiness>.
- Chaloupka F, Wechsler H. Price, tobacco control policies, and smoking among young adults. *J Health Econ*. 1997;16(3):359-73.
- Chaloupka F, Hu TW, Warner K, et al. The taxation of tobacco products. In: Jha P, Chaloupka F, eds. *Tobacco Control in Developing Countries*. New York, NY: Oxford University Press; 2000.
- Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE). Веб-сайт статистичного відділу ООН. <http://www.comtrade.un.org>.
- Common database. Веб-сайт статистичного відділу ООН. http://unstats.un.org/unsd/cdb/cdb_simple_data_extract.asp. Відвідане 20 червня 2007 р.
- Consultation Paper on the Structure and Rates of Excise Duty Applied on Cigarettes and Other Manufactured Tobacco. Веб-сайт Європейської комісії. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/consultations/tax/consultation_paper_tobacco_en.pdf. 2007. Відвідане 12 серпня 2007 р.
- Corrao M, Guindon G, Sharma N, Shokoohi D, eds. *Tobacco Control Country Profiles*. Atlanta, GA: American Cancer Society; 2000.
- Веб-сайт Світового банку. Country Data. <http://www1.worldbank.org/tobacco/database.asp>. 2001. Відвідане 9 липня 2007 р.
- Curbing the Epidemic: Governments and the Economics of Tobacco Control. *Development in Practice*. Washington DC: World Bank; 1999.
- Звіт Всесвітньої митної організації 2006 р. Щорічна доповідь Всесвітньої митної організації 2006 р. Всесвітня митна організація; 2007.
- East European Production can be Revived. *World Tobacco for Russia and Eastern Europe*. 1996;11:10-16.
- Economic analysis of tobacco demand in Ukraine. Веб-сайт центру Alcohol and Drug Information Center (ADIC). <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2001/index.html>. 2001. Відвідане 7 вересня 2007 р.
- Веб-сайт ВООЗ. European Health for All Database. <http://data.euro.who.int/hfad/>. 2007. Відвідане 12 липня 2007 р.
- Витрати населення: Середні ціни на сигарети з фільтром і сигарети без фільтру за пачку, за даними Держкомстату. Опубліковано: Тютюн або Здоров'я в Україні: Економічні Проблеми, 2006 р. Доступно на http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm#Table_5. Відвідане 12 червня 2007 р.
- Ezzati T, Lopez A. Measuring the accumulated hazards of smoking: Global and regional estimates for 2000. *Tob Control*. 2003;12(1):79-85.
- Gallaher agrees £7.5bn Japan Tobacco Takeover. *Scotsman.com*. December 15, 2006. <http://news.scotsman.com/tobacco/Gallaher-agrees-75bn-Japan-Tobacco.2835430.jp>. Відвідане 6 лютого 2008 р.
- Gan Q, Smith K, Hammond S, Hu T. Disease burden from smoking and passive smoking in China. In: TW Hu, ed. *Tobacco Control Policy Analysis in China: Economics and Health*. Singapore, China: World Scientific Publishing Co.; 2007.
- Gilmore A. Tobacco and Transition: Understanding the Impact of Transition on Tobacco Use and Control in the Former Soviet Union. Веб-сайт бібліотеки California Digital Library. <http://repositories.cdlib.org/context/tc/article/1230/type/pdf/viewcontent/>. 2005. Відвідане 2 липня 2008 р.
- Gilmore A, McKee M. Moving East: How the transnational tobacco industry gained entry to the emerging markets of the former Soviet Union-Part I: Establishing cigarette imports. *Tob Control*. 2004;13(2):143-150.
- Gilmore A, McKee M. Tobacco and transition: An overview of industry investments, impact and influence in the former Soviet Union. *Tob Control*. 2004;13:136-142.

- Gilmore A, McKee M. Exploring the impact of foreign direct investment on tobacco consumption in the former Soviet Union. *Tob Control*. 2005;14:13-21.
- Gilmore A, McKee M, Telishevsha M, Rose R. Epidemiology of smoking in Ukraine, 2000. *Prev Med*. 2001;33(5):453-61.
- Gilmore A, Pomerleau J, McKee M, et al. Prevalence of smoking in 8 countries of the former Soviet Union: Results from the living conditions, lifestyles, and health study. *Am J Public Health*. 2004;94(12).
- GLOBOCAN. Веб-сайт Міжнародного агентства з дослідження раку. <http://www-dep.iarc.fr/>. 2002.
- Міжнародна База даних. Веб-сайти Бюро Перепису Населення США. <http://www.census.gov/ipc/www/idb/tables.html>. 2007. Відвідане 28 серпня 2007 р.
- Міжнародна База даних. Веб-сайти Бюро Перепису Населення США. <http://www.census.gov/ipc/www/idb/>. 2007. Відвідане 27 червня 2007 р.
- Investor Relations: Regulation and Litigation-2005-Full Year. Веб-сайт компанії Gallaher Group Plc. http://www.gallaher-group.com/ir/corporate/regulation_reports_2005fy.asp. 2005.
- Jha P, Chaloupka F. The economics of global tobacco control. *BMJ*. 2000;321(7257):358-361.
- Joossens L. Smuggling and Cross-border Shopping of Tobacco Products in the European Union: A Report for the Health Education Authority, London. <http://www.nice.org.uk:80/niceMedia/documents/smuggling.pdf>. 1999.
- Joossens L. Tobacco Smuggling. <http://factsheets.globalink.org/en/smuggling.shtml>. Відвідане 24 січня 2008 р.
- Joossens L, Raw M. Cigarette smuggling in Europe: Who really benefits? *Tob Control*. 1998;7:66-71.
- Joossens L, Chaloupka F, Merriman D, Yurekli A. Issues in the smuggling of tobacco products. In: Jha P, Chaloupka F, eds. *Tobacco Control in Developing Countries*. New York, NY: Oxford University Press; 2000.
- Красовський К. The Policy Analysis of Tobacco Advertising in Ukraine. New York, NY: Center for Policy Studies. 2004.
- Красовський К. Дані про вживання сигарет в Україні, Держкомстат України. 2007 р. Особисте спілкування з Доктором Росс.
- Красовський К. Податкові Ставки в Росії, Україні, Білорусі, Грузії і Казахстані. 2007 р. Особисте спілкування з Доктором Росс.
- Красовський К. Підвищення податку, яке ніхто не відмітив. Бюлетень №26, опублікований під назвою «Тютюновий навар». <http://www.glavred.info/archive/2007/01/11/141427-2.html>. 2007. Відвідане 12 серпня 2007 р.
- Красовський К. Особисте спілкування з Доктором Росс. 2008 р.
- Красовський К, Андреева Т, Крісанов Д, та інші. Економіка боротьби з тютюном в Україні з точки зору охорони здоров'я. Київ: Полиграф-Центр ТAT; 2002:128
- Lopez A, Collishaw N, Piha T. A descriptive model of the cigarette epidemic in developed countries. *Tob Control*. 1994;3:242-7.
- Mackay J, Eriksen M. *The Tobacco Atlas*. Geneva: World Health Organization; 2002.
- Maher J. Tobacco foes push increased tax on cigarettes. *The Gazette*. <http://www.alany.org/atf/cf/%7B3ADABC12-D6E0-407C-9464-9209C6DB0D0E%7D/Art-Jan%2011,%202008-Daily%20Gazette.pdf>.
- Mashlyakivskyy M. Achieving Tobacco Control Policy Goals in Ukraine via Economic Tools. [неопублікований звіт]. Budapest, Hungary: Open Society Institute; 2004. http://www.policy.hu/mashlyakivskyy/final_policy.pdf.
- Mashlyakivskyy M. Tobacco Taxation in Ukraine. [неопублікована робота]
- Merriman D, Yurekli A, Chaloupka F. How big is the worldwide smuggling problem? In: Jha P, Chaloupka F, eds. *Tobacco Control Policies in Developing Countries*. New York, NY: Oxford University Press; 2000:365-92.
- Pampel F. Cigarette diffusion and sex differences in smoking. *J Health Soc Behav*. 2001;42:388-404.
- Parker J. CIS economic opportunities spur cigarette trade. *Tobacco International*. 2007. <http://www.tobacointernational.com/0607/cis.htm>.
- Perlman F, Bobak M, Gilmore A, McKee M. Trends in the prevalence of smoking in Russia during the transition to a market economy. *Tob Control*. 2007;16:299-305.
- Peto R, Darby S, Deo H, et al. Smoking, smoking cessation, and lung cancer in the U.K. since 1950: Combination of national statistics with two case-control studies. *BMJ*. 2000;321:323-9.
- Peto R, Lopez A, Boreham J, Thun M. *Mortality from Smoking in Developed Countries 1950-2000*. 2nd ed. 2006. <http://www.deathfromsmoking.net/countries.html>.
- Ross H. The Ukraine (Kiev) 1999 Global Youth Tobacco Survey: Economic issues. In: *Economics of Tobacco Control, Paper No. 20, Health, Nutrition and Population (HNP) Discussion Paper*. Washington, DC: World Health Organization; 2004. www.worldbank.org/hnppublications.

- Ross H, Chaloupka F. Economic policies for tobacco control in developing countries. *Salud Publica de Mexico*. 2006;48(3):113-20.
- Saloojee Y. Bridging the policy gap in South Africa. Доповідь презентована на: Global Forum For Health Research; 9-12 жовтня 2001 р; Женева, Швейцарія. http://archive.idrc.ca/ritc/GFHR_YS.pdf.
- Shafey O, Dolwick S, Guindon G, eds. *Tobacco Control Country Profiles*. Atlanta, GA: American Cancer Society; 2003.
- Shaw M, Mitchell R, Dorling D. Time for a smoke? One cigarette reduces your life by 11 minutes. *BMJ*. 2000;320:53.
- Shelley D, Cantrell J, Moon-Howard J, et al. The \$5 man: The underground economic response to a large cigarette tax increase in New York City. *Am J Public Health*. 2007;97:1483-8.
- Shkolnikov V, McKee M, Vallin J, et al. Cancer mortality in Russia and Ukraine: Validity, competing risks and cohort effects. *Int J Epidemiol*. 1999;28:19-29.
- Smoking & Tobacco Use: Global Youth Tobacco Survey (GYTS) Ukraine Fact Sheet. Centers for Disease Control and Prevention Web site. http://www.cdc.gov/tobacco/global/GYTS/factsheets/euro/2005/ukraine_factsheet.htm. 2007.
- Веб-сайт ВООЗ. SuRF 2 - Country Profiles. http://www.who.int/ncd_surveillance/infobase/web/surf2/country_list.html. 2005. Відвідане 13 червня 2007 р.
- Оподаткування тютюнової продукції в Україні: Напрямок до вимог ЄС. Київ: Інститут реформ; 2006
- Веб-сайт ВООЗ. Tobacco and Poverty: A Vicious Circle. http://www.who.int/tobacco/communications/events/wntd/2004/en/wntd2004_brochure_en.pdf. 2004. Відвідане 28 березня 2008 р.
- Tobacco Companies Linked to Criminal Organizations in Lucrative Cigarette Smuggling. Веб-сайт центру The Center for Public Integrity. <http://www.publicintegrity.org/report.aspx?aid=351>. 2001. Відвідане 16 серпня 2003 р.
- Веб-сайт ВООЗ. Tobacco Control Database. <http://data.euro.who.int/tobacco/>. 2006. Відвідане 13 червня 2007 р.
- Tobacco expenditures of the population. Веб-сайт центру Alcohol and Drug Information Center (ADIC). <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/expenditures.htm>. 2006. Відвідане 12 червня 2007 р.
- Тютюн в Україні: національне опитування щодо знань, ставлення та поведінки. Веб-сайт Київського міжнародного інституту соціології. http://www.icps.com.ua/doc/Tobacco_in_Ukraine_ENG.pdf. 2005. Відвідане 21 червня, 2007 р.
- Tobacco or Health in Ukraine: Economic Issues, 2006 Update. Веб-сайт центру Alcohol and Drug Information Center (ADIC). <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2006/index.html>. Відвідане 12 червня 2007 р.
- Tobacco or Health in Ukraine. Веб-сайт центру Alcohol and Drug Information Center (ADIC). <http://www.adic.org.ua/adic/reports/toh-2001/index.html>. 2001. Відвідане 10 серпня 2007 р.
- Tobacco Production and Consumption. Cigars-Smoke.com. <http://www.cigars-smoke.com/index12.shtml>. Відвідане 12 червня 2007 р.
- Tobacco-Ukraine. Веб-сайт компанії Euromonitor International. www.portal.euromonitor.com. 2007. Відвідане 19 червня 2007 р.
- Ukraine. ERC Statistics Intl Plc; 2004.
- Ukraine. ERC Statistics Intl Plc; 2005.
- Ukraine. ERC Statistics Intl Plc; 2006.
- Ukraine-Kiev City Global Youth Tobacco Survey (GYTS) Fact Sheet. Веб-сайт International Electronic Journal of Health Education. http://www.aahperd.org/iejhe/2003_first/files/hill_2.html. Відвідане 1 грудня 2007 р.
- United Kingdom. ERC Statistics Intl Plc; 2006.
- Верховна Рада України. Закон України № 2899-IV Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення. Діє з 25 жовтня 2005 р.
- Walbeek C. The tobacco epidemic can be reversed: Tobacco control in South Africa during the 1990s. In: *Economics of Tobacco Control in South Africa*. Cape Town: Applied Fiscal Research Centre; 2003.
- WHO Mortality Database. Веб-сайт Міжнародного агентства з дослідження раку. <http://www-dep.iarc.fr/>. 2007. Відвідане 1 грудня 2007 р.
- Показатели мирового развития. Веб-сайт Світового Банку. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,contentMDK:20535285~menuPK:1192694~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>.
- Worldwide Cost of Living Survey. Веб-сайт компанії Economist Intelligence Unit. http://eiu.enumerate.com/asp/wcol_HelpWhatsWCOL.asp. Відвідане 1 серпня 2007 р.

Worldwide Cost of Living Survey: What is the EIU Worldwide Cost of Living Survey? How is the survey used? Веб-сайт компанії Economist Intelligence Unit. http://eiu.enumerate.com/asp/wco_HelpWhatsWCOL.asp#howisthesurveyused. Відвідане 1 серпня 2007 р.

Yurekli A, Beyer J. Did the Entry of Private Cigarette Producers in Turkey and Ukraine Increase Cigarette Consumption? [неопублікована доповідь]. Washington DC: World Bank; 2002.

Zaridze D, Dvoirin V, Kobljakov V, Pisklov V. Smoking patterns in the USSR. IARC Sci Publ. 1986(74):75-86.

Нотатки

Квітень, 2009 р.

ISBN: 978-2-914365-46-8